Förutsättningarna för fastställelsetalan i ljuset av Europakonventionen

Vad utgör ett prövningsbart rättsförhållande vid påstådda konventionsöverträdelser?

Petronella Fredriksson

Juridiska institutionen
Examensarbete 30 hp
Examensämne: Civilprocess
Vårterminen 2026
Grupphandledare: Magnus Gullikson
English title: Declaratory judgements in light of the European Convention on Human Rights: what constitutes a legal relationship in cases of alleged rights violations?

Abstract

This thesis examines the prerequisites for seeking a declaratory judgment (Sw. fastställelsetalan) under Chapter 13 Section 2 of The Swedish Code of Judicial Procedure (1942:740) to establish a violation of a right protected by the European Convention on Human Rights (ECHR). Several conditions must be satisfied for a declaratory judgment to be admissible. According to the provision, the claim must (i) concern whether a specific ”legal relationship” between the parties exists or does not exist, (ii) be subject to uncertainty regarding that legal relationship and (iii) that uncertainty must be to the detriment of the plaintiff. A declaratory judgment may also be permitted if there is a conflicting prejudicial legal relationship in ongoing proceedings, or where other law expressly provides for such an action. In addition, case law has established that the action must generally be appropriate from a procedural economy perspective.

The admissibility of a declaratory judgment is not, however, determined only by the rules of the Code of Judicial Procedure. Given the ECHR's status as Swedish law, the assessment must also consider the requirements imposed by the ECHR on individuals' right to have alleged violations tried in court. This issue has gained prominence through three cases – NJA 2021 p. 1093, NJA 2025 p. 88 and NJA 2025 p. 271 – in which the Supreme Court examined the possibility of a declaratory judgment in the context of alleged rights violations. In these rulings, the Supreme Court held that both Article 6 (right to a fair trial) and Article 13 (right to an effective remedy) of the ECHR may ensure a right of access to a court in situations where the Code of Judicial Procedure must be interpreted in conformity with the ECHR, even where doing so entails an extension of its traditional application. The thesis demonstrates that this right to judicial review must in certain cases be satisfied through a declaratory judgment where an action of performance (Sw. fullgörelsetalan) is unviable and the individual would otherwise be left without a sufficient legal remedy.

The prerequisites for bringing a declaratory judgement for alleged rights violations have proven to be rather limited, despite the requirements of the ECHR. The concept of a ”legal relationship” is subject to demanding requirements under Swedish law, where the legislator has left the matter unresolved and the legal literature is divided on how the concept should be interpreted. The essay analyzes the different possible interpretations and concludes that it remains difficult to

establish a violation of rights without an accompanying claim for financial compensation. Without any connection to a financial claim, a declaratory judgment risks either merely clarifying that a certain event occurred, which does not constitute a legal relationship, or being too abstract and lacking sufficient personal connection to the plaintiff. Since the declaratory judgments' admissibility is optional for the court, such actions have in most cases been found to be inappropriate. In contrast to this more restrictive approach, however, the thesis shows that ECHR could constitute such "other law" in the Code of Judicial Procedure which in some cases makes a declaratory judgment mandatory. This would likely broaden the possibilities for declaratory judgment in rights violation cases, though the extent to which this is done remains uncertain under current law.

Finally, the thesis analyzes the limits of when it is appropriate for individuals to use declaratory judgement as a means of establishing rights violations in court. The essay addresses whether the ECHR ensures a right to judicial recognition of a rights violation even when financial compensation has been offered, or whether there are grounds for a more restrictive application of the rules. The conclusion is that claims lacking personal connection rarely give a right to review under convention law and that allowing such claims to be established in court, could be problematic both from a procedural economy perspective and from the standpoint of respecting the principle of separation of powers. However, where the rights are protected by the ECHR and the individual has no other opportunity to obtain a review on the merits than through a declaratory judgment, the case for judicial review appears strong.

Förkortningar

Europakonventionen/ konventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
EU-stadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
JK	Justitiekanslern
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Kungörelse (1974:152) om beslutad ny regeringsform/Regeringsformen
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

Innehållsförteckning

Abstract ... 2

Förkortningar ... 4

Innehållsförteckning ... 5

1 Inledning ... 7

1.1 Bakgrund till ämnet ... 7

1.2 Syfte och problemformulering ... 10

1.3 Avgränsningar ... 10

1.4 Metod och material ... 12

1.5 Disposition ... 16

2 Mänskliga rättigheter och rättighetsansvaret ... 17

2.1 Grunden för rättighetsansvaret ... 17

2.2 Två taleformer i svensk rätt ... 19

2.3 Rätt till en rättvis rättegång ... 20

2.3.1 Utgångspunkter ... 20

2.3.2 Rättsutvecklingen i praxis ... 22

2.4 Rätt till ett effektivt rättsmedel ... 24

2.4.1 Utgångspunkter ... 24

2.4.2 Rättsutvecklingen i praxis ... 25

3 Fastställelsetalans krav enligt RB 13:2 ... 29

3.1 Innebörden av begreppet rättsförhållande ... 29

3.1.1 Ett ovisst rättsförhållande som är till nackdel för käranden ... 32

3.1.2 Förbudet mot abstrakt normprövning ... 34

3.2 Fastställelsetalan rörande prejudicialfrågor ... 36

3.3 Lämplighetskravet ... 37

3.3.1 En övergripande intresseavvägning ... 37
3.3.2 Exempel på en olämplig talan i underrätt ... 39
4 Fastställelsetalan på grund av stöd i annan lag ... 41
4.1 Utgångspunkter ... 41
4.2 Fastställelsetalan med stöd av Europakonventionen? ... 42
4.3 Begränsningar av skyddet enligt artikel 6 ... 44
5 Kan en rättighetsöverträdelse prövas som fastställelsetalan enligt första och andra stycket? ... 47
5.1 Varför vill man föra en fastställelsetalan? ... 47
5.2 Hur ska talan utformas för att avse ett rättsförhållande? ... 50
5.2.1 Vilket stycke ska åberopas? ... 50
5.2.2 Kravet på rättsföljdsanknytning ... 52
5.3 Prejudiciella prövningar av rättighetsöverträdelser ... 55
6 Avslutande reflektioner ... 57
6.1 Ett osäkert men öppet rättsläge ... 57
6.2 Gränsen för domstolens roll ... 58
6.3 Slutsatser ... 60
7 Käll- och litteraturförteckning ... 66

1 Inledning

1.1 Bakgrund till ämnet

Om en individ anser att den blivit utsatt för en överträdelse[1] av sina mänskliga rättigheter, vilka medel står i sådana fall till buds för att få sina rättigheter prövade? För de flesta torde det vara av betydelse att ha möjlighet att få sin rätt prövad, men också att denna prövning ska kunna ge någon form av upprättelse. Betydelsen av vad det innebär att få upprättelse kan dock variera från person till person. För vissa kan ekonomisk ersättning vara en tillräcklig kompensation för den skada som uppstått. För andra kan det viktigaste vara att få höra en domstol konstatera att det som hände var fel.

Enligt svensk processrätt finns det två typer av taleformer för alla yrkanden i domstol: fullgörelsetalan och fastställelsetalan.[2] Medan fullgörelsetalan syftar till att förpliktiga svaranden till att utföra en prestation, syftar fastställelsetalan till att klargöra om det finns ett rättsförhållande.[3] Enligt 13 kap. 2 § rättegångsbalken (1942:740) (nedan RB 13:2) får fastställelse upptagas till prövning om frågan rör huruvida ett rättsförhållande består eller inte består och att det råder ovisshet om rättsförhållandet där denna ovisshet är till nackdel för käranden. En fastställelsetalan kan dessutom tillåtas om det finns ett stridigt prejudiciellt rättsförhållande i ett pågående mål eller om det framgår av annan lag att talan ska tillåtas.

---

[1] Begreppet ”överträdelse” (eng. ”violation”) används för att beskriva det ansvarsgrundande momentet vid statens underlåtelse att efterleva Europakonventionen. Det har funnits en diskussion huruvida momentet i stället ska benämnas som ”kränkning”. Emellertid valde regeringen begreppet överträdelse vid införande av grundlagsskadeståndet i 2 kap. 4 § skadeståndslagen (1972:207) för att undvika sammanblandning med det redan vedertagna begreppet kränkningsersättning, se prop. 2017/18:7 s. 20–21. I uppsatsen avses med överträdelse således samma innebörd som vad i praxis och doktrin ibland benämns som kränkning.

[2] 13 kap. 1–2 §§ RB.

[3] Se Lindell (2021) s. 280–282.

Samtidigt gäller Europakonventionen[4] (nedan konventionen) som svensk lag,[5] där de nationella domstolarna är skyldiga att säkerställa att de rättigheter som följer av konventionen inte åsidosätts vid tillämpning av nationella bestämmelser.[6] Det är därför av intresse att undersöka om det finns situationer där nationella domstolar måste tillåta vissa typer av yrkanden på grund av konventionens krav, och kanske till och med behöver låta nationella processregler ge vika för dessa rättigheter.

Enligt artikel 13 i konventionen har en enskild, som på rimliga grunder påstår sig blivit utsatt för en rättighetsöverträdelse, rätt till ett *effektivt rättsmedel* inför en opartisk domstol.[7] Ett ”effektivt” rättsmedel innefattar enligt Europadomstolens[8] praxis både att individen har rätt att få en tvistig konventionsöverträdelse prövad i sak samt att erhålla gottgörelse om överträdelsen konstateras.[9] Rättighetsöverträdelser har i Sverige under lång tid huvudsakligen kompenserats genom skadestånd, vilket ansetts vara ett effektivt rättsmedel för upprättelse.[10] Nyligen konstaterade dock Högsta domstolen (HD) i målet NJA 2025 s. 271 *Regionens medgivande* att ett effektivt rättsmedel innefattar en rätt till att få påstådda rättighetsöverträdelser prövade och fastställda i domstol, även om motparten är villig att utge ekonomisk kompensation för skadan men utan att erkänna överträdelsen (ett så kallat orent medgivande).[11] Ekonomisk ersättning har därmed i vissa fall visat sig vara otillräcklig kompensation för en rättighetsöverträdelse, och vad som utgör ett effektivt rättsmedel i Sverige har således fått en utvidgad innebörd.

Historiskt sett har möjligheten för att väcka fastställelsetalan varit tämligen begränsad. Talan har i övervägande fall hindrats på grund av kravet i RB 13:2 på att en fastställelsetalan måste avse ett specifikt *rättsförhållande*. Tillämpningsproblemen har huvudsakligen grundat sig i att talan antingen saknat tillräcklig koppling till individen och därmed utgjort en abstrakt normprövning, eller att

---

[4] Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rom 4 november 1950, SÖ 1952:35.

[5] Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

[6] 2 kap. 19 § regeringsformen (1974:152).

[7] Se Danelius m.fl. (2023) s. 655 och NJA 2025 s. 271 punkt 10.

[8] Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna.

[9] Se t.ex. Silver m.fl. mot Förenade kungariket (5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75) dom den 25 mars 1983, punkt 113 och Danelius m.fl. (2023) s. 655.

[10] Se Schultz (2025) s. 585 ff.

[11] NJA 2025 s. 271 punkt 11. Se även NJA 2021 s. 1093 mot bakgrund av rätten till effektiva rättsmedel som följer av EU-rätten.

fastställelseyrkandet inte varit tillräckligt knutet till en viss rättsföljd.[12] Utöver de i lagen angivna rekvisiten, ska det även göras en helhetsbedömning där en fastställelsetalan i övrigt ska framstå som *lämplig*.[13] Frågan väcks hur yrkanden om fastställelse av rättighetsöverträdelser kan uppfylla dessa rekvisit.

Diskussionen om vilka typer av yrkanden som kan prövas genom fastställelsetalan har väckts till liv genom tre avgöranden som på olika sätt prövar frågan om kärandens rätt till prövning vid rättighetsöverträdelser.[14] Målen visar att HD har börjat lägga större vikt vid den enskildes rätt till domstolsprövning enligt konventionen, men att det inte står helt klart hur denna bedömning ska förhålla sig till rekvisiten i RB 13:2. I dessa mål har HD bland annat konstaterat att en fastställelsetalan om påstådda rättighetsöverträdelser kan framställas så att yrkandet uppfyller kraven i RB 13:2, och ska tillåtas om en sakprövning av den tvistiga frågan riskerar att utebli,[15] men att talan inte får avse övergripande politiska ställningstaganden som faller utanför domstolarnas rättskipande roll.[16] Även om HD öppnat upp för en mer generös tolkning av RB 13:2 än vad som gällt tidigare, kan rättsutvecklingen inte anses ge stöd för att alla påståenden om rättighetsöverträdelser automatiskt numera kan prövas genom fastställelsetalan. HD har inte besvarat vilka yrkanden som kan prövas i de fall det inte finns ett orent medgivande, och tillåtligheten är fortfarande beroende av huruvida anspråket är ett, i lagens mening, prövningsbart rättsförhållande. Att underinstanser i senare mål har avvisat fastställelseyrkanden om rättighetsöverträdelser[17] visar att det fortfarande råder oklarhet om vilka rättsförhållanden som kan prövas.

Frågan uppstår således hur långtgående individens rätt är att göra en påstådd rättighetsöverträdelse gällande i domstol, i förhållande till motstående intressen såsom att begränsa prövning av anspråk som kan få alltför långtgående ekonomiska eller oförutsebara konsekvenser. Mot denna bakgrund är det intressant att undersöka förutsättningarna för fastställelsetalan för påstådda rättighetsöverträdelser och hur de krav som följer av konventionsrätten påverkar dessa möjligheter.

---

[12] Se Hardenberger, Groussot och Bogojević (2025) s. 819–820.

[13] Se NJA 2005 s. 517, NJA 2007 s. 108 och Lindell (2021) s. 287–288.

[14] Hellner (2026) s. 355 med hänvisning till NJA 2021 s. 1093, NJA 2025 s. 88 och NJA 2025 s. 271.

[15] Se NJA 2025 s. 271.

[16] Se NJA 2025 s. 88.

[17] Se t.ex. Stockholms tingsrätt, dom den 5 februari 2026 i mål 18775-25 och Stockholms tingsrätt, dom den 9 juni 2025 i mål 18034-24.

1.2 Syfte och problemformulering

Syftet med uppsatsen är att utreda i vilken utsträckning fastställelsetalan kan användas för att fastställa konventionsbaserade rättighetsöverträdelser i dispositiva tvistemål. I detta avseende analyseras särskilt hur ett påstående om en rättighetsöverträdelse ska vara utformat för att utgöra ett prövningsbart rättsförhållande enligt RB 13:2. Uppsatsen analyserar även förhållandet mellan RB 13:2 och konventionen samt undersöker hur artikel 6 och artikel 13 påverkar tillämpningsområdet av RB 13:2. Mot bakgrund av den rättsutveckling som skett i rättspraxis, analyseras vilka konsekvenser rättsläget får för den enskildes möjlighet till domstolsprövning och hur gränserna för domstolens roll förhåller sig till statens förpliktelser enligt konventionen.

1.3 Avgränsningar

Av uppsatsens syfte framgår att uppsatsen ska utreda fastställelsetalans tillåtlighet utifrån konventionsbaserade rättigheter. Uppsatsen utgår därmed inte från de rättigheter som endast framgår av regeringsformen (1974:152) (RF). Flera av de rättigheter som följer av RF har visserligen sin motsvarighet i konventionen, men RF inrymmer också rättigheter som inte omfattas av konventionen.[18] I lagstiftningsprocesser på skadeståndsrättens område och i praxis vid prövning av fastställelsetalans tillåtlighet har det gjorts en distinktion om vilken rättslig grund talan stödjer sig på,[19] därav görs samma distinktion i uppsatsen. RF-baserade rättigheter berörs därmed endast i den mån de aktualiseras i den praxis som behandlas.

Uppsatsen avgränsas därtill att inte göra en närmare utredning av unionsrättslig lagstiftning. I flera av de avgöranden som behandlas i uppsatsen har EU:s rättighetsstadga[20] åberopats som grund för fastställelsetalans tillåtlighet och det skulle därför kunna vara relevant att utreda EU-stadgans innebörd närmare. Uppsatsen syftar emellertid till att utreda förutsättningar för fastställelsetalan utifrån konventionen, och eftersom EU-stadgans rätt till rättslig prövning[21] motsvarar den rättighet som följer av konventionens artikel 6 och artikel 13[22] bedöms

[18] Se bland annat Åhman (2016).

[19] Se avsnitt 2.1 och bland annat NJA 2025 s. 271.

[20] Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

[21] Artikel 47 i EU:s rättighetsstadga.

[22] Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter och Europarådet, 'Handbok om europeisk rätt rörande tillgång till rättslig prövning', 2016 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_SWE (besökt 14 maj 2026).

en djupare redogörelse för stadgans innehåll inte som nödvändig för att uppfylla uppsatsens syfte. Tvärtom skulle det riskera överflödiga upprepningar. De allmänna principer som fastställts i unionsrättslig rättspraxis rörande fastställelsetalan för rättighetsöverträdelser baserat på EU-stadgan bedöms mot denna bakgrund, även utan en närmare redogörelse för EU-stadgans innehåll, vara relevanta beträffande rättighetsöverträdelser baserat på konventionen.

Vidare berör uppsatsen vissa aspekter av artikel 6. Artikel 6 som helhet inrymmer flera rättigheter som skulle kunna vara relevanta utifrån rätten till domstolsprövning. Uppsatsen behandlar de delar av artikeln som bedöms vara direkt relevanta för fastställelsetalans tillåtlighet i dispositiva tvistemål, vilket enbart inryms under artikel 6.1. Rättigheterna i artikel 6.1 behandlas endast i den mån de ställer krav på hur RB 13:2 ska tolkas och tillämpas, och utöver artikel 13 utesluter uppsatsen en närmare redogörelse av andra konventionsrättigheter som skulle kunna påverka rätten till domstolsprövning.

Uppsatsen aktualiserar därtill en del skadeståndsrättsliga frågor, bland annat skadeståndets betydelse för yrkandets utformning vilket kan vara relevant utifrån en tillämpning av andra stycket i RB 13:2. Uppsatsen utreder endast i vilken utsträckning en fullgörelsetalan om skadestånd påverkar möjligheterna att väcka en fastställelsetalan och eftersom uppsatsens fokus ligger på de processuella förutsättningarna att tillåta en fastställelsetalan utreds inte de materiella förutsättningarna att föra en skadeståndstalan.

Därutöver förekommer i uppsatsen det processrättsliga momentet orent medgivande som i praxis motiverat en fastställelsetalan.[23] Det orena medgivandet i sig och dess förenlighet med RB:s systematik, har blivit ett omdiskuterat område.[24] I uppsatsen berörs det orena medgivanden endast som en av flera processuella förutsättningar som påverkar fastställelsetalans tillåtlighet och inte huruvida ett sådant moment är tillåtet eller lämpligt. En sådan redogörelse skulle uppta ett alltför omfattande utrymme och bedöms inte heller nödvändigt för att besvara fastställelsetalans försättningarna i ljuset av konventionsrätten, som gäller oberoende av om ett orent medgivande förekommer.

Slutligen behandlas inte de processuella förutsättningarna för att driva en fastställelsetalan i annan form än som enskild individ. Frågan ifall förutsättningarna till prövning förändras utifrån vem som väcker talan har aktualiserats i NJA 2025 s. 88 *Klimattalan* och skulle därför vara intressant för vidare utredning på uppsatsens tema. En avgränsning är däremot motiverad eftersom detta skulle innebära

[23] Se NJA 2021 s. 1093 och NJA 2025 s. 271.

[24] Se exempelvis Maunsbach, 'Analys av HD-beslut – "Regionens medgivande". Orent medgivande vid rättighetsöverträdelse: ett praktiskt exempel på när dispositionsprincipen får vika för rätten till ett effektivt rättsmedel', JP Infonet, publicerad 3 jun 2025.

en betydande utvidgning av uppsatsens syfte där grupptalans regelverk ingående skulle behöva redogöras för eftersom talerättsreglerna skiljer sig beroende på vem som väcker talan.

1.4 Metod och material

För att uppnå uppsatsens syfte tillämpas en rättsdogmatisk metod. Den rättsdogmatiska metodens innebörd är omdiskuterad, men en vedertagen uppfattning är att en tolkning och systematisering av de traditionella rättskällorna – författningar, förarbeten, rättspraxis och doktrin – leder till en bedömning av vad som utgör gällande rätt och en analys av rättsläget.[25] Då metodens innebörd kan uppfattas som något vag eller oklar är det lämpligt att författaren beskriver hur metoden tillämpas i praktiken,[26] vilket framförs i det följande.

Enligt Kleineman utgår den rättsdogmatiska metoden oftast från en konkret problemställning[27] där författaren inledningsvis behöver fastställa de övergripande principer som frågeställningen väcker.[28] Utformningen av problemställningen kan anta en *regelorienterad* ansats där utredningen utgår från en viss lagregels innebörd, eller en *samhällsorienterad* ansats där den rättsliga regleringen analyseras utifrån olika intressen.[29] Problemställningen i denna uppsats inrymmer emellertid båda dessa ansatser. I linje med uppsatsens syfte utreds dels vad som utgör ett prövningsbart rättsförhållande med utgångspunkt i RB 13:2 i ljuset av konventionens krav, dels vilka teoretiska och praktiska tillämpningsproblem som kan uppstå i detta avseende. De övergripande principer som aktualiseras är således individens rätt till en effektiv och rättvis domstolsprövning, i relation till den svenska rättsordningens krav på effektiva domstolsprocesser, rättssäkerhet och vikten av ett koherent rättssystem.

När det inte tydligt går att utläsa vad som utgör gällande rätt enligt rättskällorna görs en egen tolkning av vad som kan antas, eller så redovisas att frågan om vad som är gällande rätt inte kan besvaras utifrån tillgängliga källor. Problemställningen innefattar således både en *de lege lata*- och *de lege feranda*-argumentation, där gränsen mellan dessa argumentationslinjer kan vara svår att dra. Min diskussion om vad som är gällande rätt rör sig snarare på en skala mellan det som framstår som mer rättsligt klart och det som är en tolkning, än att besvara vad som med säkerhet är gällande rätt. Det är i denna gråzon som en stor del av uppsatsens

[25] Se t.ex. Hjertstedt (2019) s. 167 och 170 och Kleineman (2021) s. 21 ff.
[26] Se Kleineman (2021) s. 21-29.
[27] Ibid. s. 21-29.
[28] Ibid. s. 30-31.
[29] Se Trolle Önnerfors och Wenander (2022) s. 19.

fokus ligger. Genom analys av relevant lagtext och aktuell rättspraxis utgår uppsatsen från det som kan antas vara gällande rätt. Samtidigt som konventionens artiklar med tillhörande rättspraxis ger anledning att ifrågasätta om de nationell rättspraxis verkligen speglar vad som är gällande rätt.

För att utreda förutsättningarna för när fastställelsetalan är tillåten utgår uppsatsen från lagtexten och prejudikat, vilka innehar formell giltighet i egenskap av rättskällor.[30] Innebörden av artikel 6 och artikel 13 samt dess tillhörande rättspraxis utreds i egenskap av gällande rätt, mot bakgrund av konventionens ställning som svensk lag. Genom att ingående analysera rättspraxis, framgår hur RB 13:2 tillämpas i praktiken. Det prejudikat som sett till sakomständigheterna ligger närmast uppsatsens ämne är *Regionens medgivande* som därför ges ett stort utrymme i uppsatsen. Även *Klimattalan* och NJA 2021 s. 1093 *Flygbolagets medgivande* bedöms vara relevanta då de nyligen prövat fastställelsetalans tillåtlighet vid åberopande av mänskliga rättigheter. Dessa avgöranden utgör därför grunden för analysen.

Enligt Kleineman beskrivs det ofta som en svaghet hos rättsdogmatiken att metoden främst intresserar sig för normer, snarare än hur dessa tillämpas vid underrätter.[31] Uppsatsen analyserar därför även rättspraxis från tingsrätter där utvalda mål med yrkanden som berör uppsatsens tema har valts ut. Icke-prejudicerande avgöranden innehar ett lägre rättskällevärde än prejudikat, men är relevanta för att påvisa den faktiska tillämpningen av RB 13:2. Doktrinen har även lyft fram att en ökad tillämpning av konventionen gör att avgöranden från underrätter kan spegla gällande rätt i högre utsträckning än tidigare även om underrättens bedömning avviker från ett prejudikat,[32] vilket höjer underrättsavgörandens rättskällevärde.

En utmaning vid tillämpning av den rättsdogmatiska metoden är att urskilja de mest relevanta rättsfallen.[33] Förutsättningarna till fastställelsetalan inom andra områden än uppsatsens tema har prövats otaliga gånger. Den praxis som specifikt prövar fastställelsetalan för rättighetsöverträdelser är dock tämligen begränsad, varför urvalet inte riskerar att utesluta direkt relevanta avgöranden. I praktiken påträffas materialet genom kedjesökningar i relevanta hänvisningar i rättspraxis samt genom fritextsökningar i Google och JUNO.[34] Därtill identifieras annan relevant rättspraxis genom doktrinen, särskilt från lagkommentaren till RB. Avseende konventionsrätten påträffas praxis genom litteraturen och genom

[30] Se Kleineman (2021) s. 21–29.

[31] Kleineman (2021) s. 24.

[32] Se Kleineman (2021) s. 39.

[33] Se Hjertstedt (2019) s. 169.

[34] Fritextsökningarna avsåg bland annat ”fastställelsetalan rättighetskränkning”; ”fastställelsetalan europakonventionen” och liknande.

Europadomstolens officiella rättspraxisguide,[35] där avgörandena sedan inhämtas genom HUDOC.

Även om uppsatsen syftar till att utreda fastställelsetalan i ljuset av de rättigheter som garanteras av konventionen, görs också viss analys av avgöranden som prövat mänskliga rättigheter med grund i EU-rätten. Dessa inslag har inte ett komparativt syfte, utan syftar till att undersöka om avgörandena genom analogier kan ge vägledning för bedömningen av rättsläget även på konventionsrättens område.

Vidare behandlas förarbetena till RB 13:2 för att utläsa motiven till lagstiftningen. Förarbetenas rättskällevärde bedöms dock som begränsat eftersom de skrevs för cirka 80 år sedan och rättspraxis har drivit rättsutvecklingen vidare.

Den juridiska doktrinen bedöms däremot vara en mycket relevant rättskälla för att besvara uppsatsens syfte. Enligt Kleineman får inte doktrinen sin tyngd utifrån vem som uttalat den, utan från den inre logik som analysen visar och förmåga att relatera och överblicka rättsläget utifrån befintlig rättspraxis.[36] Doktrinen kan ge en överblick av rättsläget och identifiera brister i rättssystemet, vilket kan bidra till författarens möjligheter att fördjupa diskussionen.[37] Doktrinen bidrar i uppsatsen till en förståelse av såväl lagtextens innehåll i den mer deskriptiva delen som en analys av hur rättspraxis ska tolkas och hur väl domstolarnas avgöranden harmoniserar med lagstiftningen. Det har publicerats flera juridiska artiklar där tolkningen av RB 13:2 diskuteras i utifrån ovan nämnd rättspraxis liksom i frågor om hur RB 13:2 förhåller sig till konventionen. Dessa källor bedöms vara mycket relevanta för att besvara uppsatsens syfte.

Vid utövande av den rättsdogmatiska metoden rekommenderas att tillämpa ett kritiskt perspektiv på gällande rätt, eftersom ett kritiskt förhållningssätt kan underlätta förståelsen av rättens funktion i praktiken.[38] För att kunna göra en kritisk analys av gällande rätt krävs att en jämförelsereferens identifieras för vad som utgör god lagstiftning.[39] I uppsatsen kommer det kritiska momentet till uttryck genom en analys av om fastställelsetalans tillåtlighet enligt RB 13:2 kan utvidgas med stöd av konventionsrätten, eller om en sådan tolkning riskerar att bli oförenlig med den traditionella uppfattningen av fastställelsetalans funktion. Vid besvarandet av denna fråga utgör konventionens artikel 6 och artikel 13 i

---

[35] European Court of Human Rights, 'Article 6 Civil - Right to a fair trial', 2025 https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-6-civil (besökt 18 mars 2026) och 'Article 13 - Right to an effective remedy', 2026 https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_13_eng (besökt 18 mars 2026).

[36] Se Kleineman (2021) s. 33–36.

[37] Kleineman (2021) s. 37.

[38] Se Kleineman (2021) s. 21–29.

[39] Se Hjertstedt (2019) s. 170–171.

egenskap av grundläggande rättssäkerhetsgarantier[40] en måttstock för kraven på god lagstiftning.

Den rättsdogmatiska metoden kan också inrymma en form av friare kritisk argumentation där diskussionen går utöver de slutsatser som kan dras av gällande rätt och belyser att rättsläget är otillfredsställande utifrån skälighetsinriktade rättviseargument.[41] I detta avseende analyseras om fastställelsetalan är en lämplig funktion för att konstatera rättighetsöverträdelser. Detta undersöks utifrån att en vid tolkning av fastställelsetalans tillåtlighet kan motiveras av den enskildes rätt till domstolsprövning, medan en mer restriktiv tillämpning kan motiveras av behovet att begränsa obefogade anspråk, krav på lagens förutsägbarhet och intresset av att upprätthålla ansvarsfördelningen mellan den lagstiftande- och den dömande makten. Kleineman anser att en friare argumentation är möjligt när de aktuella rättsreglerna är oklara eller svagt utvecklade,[42] vilket i förevarande fall anses vara fallet. För att undvika att analysen i denna del blir rättspolitisk utan bundenhet till rättskällorna, vilket har ansetts ligga utanför den rättsdogmatiska metoden, beaktas vikten av att argumentation ska ha stöd i rättskällor.[43] Frågan om vilka typer av rättsförhållanden som är inom domstolens rättskipande roll och dess gränser har tillägnats diskussion av både av justitieråd i ovan nämnda prejudikat[44] och i annan doktrin, varför det bedöms finnas tillräckligt rättskällestöd för en sådan argumentation.

Därutöver har AI-verktyget Claude by Anthropic i vissa delar använts för språkförbättring, såsom grammatiska fel och ordvalsförslag som förbättrar läsförståelsen. AI har inte använts för att förändra något innehållsmässigt utan varje språkligt ändringsförslag har noga övervägts. I enstaka fall har AI även använts för att på ett effektivt sätt eftersöka källor. I samtliga fall har sökningarna endast utgjort ett komplement till den juridiska metod som beskrivits ovan, där innehållet har kontrollerats och i min framställning återgetts utifrån ursprungskällan.[45] AI har inte påverkat uppsatsens innehåll utan samtliga val av källor, redogörelser, rättslig argumentation och resonemang är min egen framställning.

---

[40] Se bland annat Danelius m.fl. (2023) s. 181.

[41] Se Kleineman (2021) s. 40.

[42] Ibid. (2021) s. 28.

[43] Ibid. (2021) s. 44.

[44] NJA 2025 s. 88.

[45] De prompter som använts är till exempel ”Korrekturläs texten. Påpeka grammatiska och språkliga fel. Ändra inget innehåll” och ”Det ska finnas en implementeringslag på diskrimineringsrättens område som aldrig genomfördes, hitta den” och liknande.

1.5 Disposition

Mot bakgrund av den beskriva metoden besvaras uppsatsens syfte genom följande disposition. Inledningsvis beskrivs i kapitel 2 hur enskildas mänskliga rättigheter kommer till uttryck genom lag och hur rättighetsansvaret är reglerat i svensk rätt. Därefter följer en redogörelse av de två taleformer som finns i svensk rätt och rekvisiten i RB 13:2 introduceras. I nästkommande två delavsnitt beskrivs rättssäkerhetsgarantierna i konventionens artikel 6 och artikel 13, där rättigheternas innebörd och dess konkreta tillämpning behandlas fördelat på två olika avsnitt för respektive rättighet.

I efterföljande kapitel 3 utreder uppsatsen kraven på fastställelsetalans tillåtlighet enligt RB 13:2. Inledningsvis berörs vad kravet på ett rättsförhållande innebär samt vilka begränsningar som finns för att få föra en fastställelsetalan enligt bestämmelsens första stycke, och därefter innebörden av bestämmelsens andra stycke som i vissa fall tillåter fastställelsetalan för prejudiciella frågor. Avsnitt 3 avslutas med att behandla det så kallade lämplighetskravet som övergripande reglerar fastställelsetalans tillåtlighet utifrån första och andra stycket.

I avsnitt 4 behandlas den sista möjligheten till fastställelsetalan som framgår av tredje stycket i RB 13:2. Redogörelsen inleds med en beskrivning av hur regeln tidigare tolkats och dess traditionella tillämpningsområde, för att sedan övergå till en analys av hur HD i målet *Klimattalan* öppnat upp för att tredje stycket kan tillämpas mot bakgrund av konventionen. Avsnittet analyserar därefter vilka begränsningar som följer av denna tolkning.

Kapitel 5 analyserar och problematiserar de förutsättningar som etablerats i kapitel 2, 3 och 4 på den konkreta frågan om att pröva rättighetsöverträdelser som fastställelsetalan. I avsnittet behandlas när ett prövningsbart rättsförhållande kan anses finnas vid påstådda rättighetsöverträdelser, vilket stycke i RB 13:2 som i dessa fall kan tillämpas och hur yrkandet behöver utformas för att vara prövningsbart.

Efter att uppsatsens övergripande syfte om att utreda förutsättningarna förfastställelsetalan har besvarats i avsnitt 3, 4 och 5, lyfter det avslutande sjätte kapitlet blicken och framhåller den intresseavvägning som står på spel utifrån den enskilde och statens intressen. Avsnittet drar slutsatser om gränserna för fastställelsetalans användning i rättighetsmål och vilka konsekvenser som kan uppstå vid en utvidgad användning med beaktande av behovet av rättssäkerhet och domstolens roll i ett större perspektiv. Avslutningsvis sammanfattas vad som kan anses vara rådande rättsläge och uppsatsen belyser om det finns luckor i lagstiftningen och hur dessa luckor skulle kunna åtgärdas.

2 Mänskliga rättigheter och rättighetsansvaret

2.1 Grunden för rättighetsansvaret

Det finns anledning att inledningsvis säga några ord om det som i uppsatsen avses med konventionsbaserade rättighetsöverträdelser och hur rättssystemet – i vart fall före ovan nämnd rättspraxis avgjordes – har behandlat ansvaret för rättighetsöverträdelser.

Ur en filosofisk synvinkel kan diskussionen om vad som är en rättighet utmynna i en oändlig debatt. De rättigheter som avses i denna uppsats är emellertid de grundläggande fri- och rättigheter som beskrivs i konventionen och är grundlagsfästa i RF. Rättigheterna är uppdelade i olika kategorier där vissa rättigheter är absoluta och inte kan inskränkas i annat fall än grundlagsändring (exempelvis rätten till liv)[46] och andra är relativa och kan under vissa omständigheter inskränkas[47] (exempelvis egendomsskyddet).[48] Rättigheterna i RF åtnjuts endast av fysiska personer och gäller inte enskilda sinsemellan utan endast gentemot det allmänna, det vill säga i huvudsak statliga organ men även vissa privata organ som utför myndighetsuppgifter.[49] Konventionens omfattning är dock vidare där vissa rättigheter även skyddar juridiska personer.[50] Även om inte alla rättigheter gäller enskilda sinsemellan, kan bilden nyanseras. Europakonventionen förpliktigar inte enskilda utan binder staten att tillförsäkra enskilda rättigheterna i fråga. Genom statens positiva förpliktelser har konventionen en indirekt horisontell effekt där staten och därmed domstolarna är skyldiga att säkerställa att rättigheterna efterlevs även gentemot andra enskilda och inte endast gentemot det allmänna.[51]

Sverige ratificerade konventionen år 1952 och har sedan dess varit bunden att följa de bestämmelser som framgår av den.[52] Sedan 1995 är konventionen

[46] Artikel 2 i konventionen.

[47] Se förutsättningar för begräsningar av fri och rättigheter enligt 2 kap. 20–25 §§ RF.

[48] Artikel 1 i första tilläggsprotokollet till konventionen.

[49] Se Jermsten, Regeringsformen (1974:152) 2 kap., Lexino, 2026-02-25 (JUNO).

[50] Artikel 34 i konventionen.

[51] Se Södergren (2019), avsnitt 5.

[52] Se artikel 1 i konventionen som stadgar de anslutna staternas ansvar att säkerställa individens åtnjutande av fri- och rättigheterna i konventionen.

inkorporerad som svensk lag[53] genom 2 kap. 19 § RF, där det föreskrivs att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med konventionen. Inkorporeringen syftade bland annat till att markera konventionens status och ge stöd till domstolarna att vid en eventuell normkonflikt inte tillämpa konventionsstridig inhemsk lagstiftning. Detta skulle ge den enskilde medborgaren ett starkare skydd av fri- och rättigheter eftersom konventionen blev direkt tillämplig vid svenska domstolar och myndigheter.[54] Statens förpliktelse att följa konventionen kan ses ur flera aspekter. Dels har staten en folkrättslig förpliktelse att inte avvika från dess bestämmelser, dels gäller den som svensk lag vilket innebär att det finns ett visst tolkningsutrymme vid domstolsprövning, där gränsen går vid att skyddet inte får vara sämre än vad konventionen föreskriver.[55]

Statens rättighetsansvar har historiskt varit begränsat till ekonomiskt skadestånd, men eftersom många av de rättigheter som skyddas enligt konventionen är av ideell karaktär har rättighetsansvaret övergått till att i större utsträckning även omfatta ideellt skadestånd.[56] Rätten till konventionsskadestånd, det vill säga skadestånd baserat på överträdelser av konventionen, har varit accepterad i svensk rätt sedan drygt tjugo år tillbaka. År 2005 erkände HD en rätt till konventionsskadestånd[57] även om det dröjde till 2018 tills rättigheten lagstadgades genom 3 kap 4 § skadeståndslagen (1972:207) (SkL).[58] Det har däremot varit mer omdiskuterat ifall det ska finnas en rätt till skadestånd vid statens överträdelser av rättigheter baserade på RF,[59] men där HD år 2014 även erkände denna rätt och år 2022 lades det till i 3 kap. 4 § SkL.[60]

Oavsett vilken lag som en talan om en påstådd överträdelse baseras på, kan det konstateras att det finns en tradition i svensk rätt att reglera rättighetsöverträdelser genom ekonomisk ersättning där skadeståndet spelat en avgörande roll vid prövningen av talans tillåtlighet. Före den rättsutveckling som skett de senaste åren fanns således ingen uttrycklig rätt till prövning av mänskliga rättigheter utan anknytning till att pröva skadeståndsskyldighet.

---

[53] Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

[54] Se Jermsten, Regeringsformen (1974:152) 2 kap. 19 §, Karnov, 2026-02-25 (JUNO), SOU 1993:40 Del B s. 128 och prop. 1993/94:117 s. 33.

[55] Se Bengtsson (2021) s. 20–21 och NJA 2012 s. 1038.

[56] Se Bengtsson (2021) s. 17.

[57] Se t.ex. NJA 2005 s. 462, NJA 2007 s. 296 och NJA 2007 s. 584.

[58] Rätten till grundlagsskadestånd erkändes av HD i t.ex. NJA 2014 s. 323 Medborgarskapet I, NJA 2014 s. 332 Torne älv och NJA 2018 s. 103 Medborgarskapet II även om det inte lagstadgades förrän år 2018.

[59] Se bland annat Jermsten, Regeringsformen (1974:152) 2 kap. 19 §, Karnov, 2026-02-25 (JUNO)

[60] Se SOU 2020:44 och prop. 2021/22:229.

2.2 Två taleformer i svensk rätt

Som tidigare framhållits finns det inom svensk rätt två typer av taleformer, fullgörelsetalan och fastställelsetalan. Ansvaret för rättighetsöverträdelser behöver därför prövas genom någon av dessa former, samtidigt som sakomständigheterna i målet och yrkandets utformning är avgörande för vilken taleform som är tillåten.

Vid fullgörelsetalan enligt RB 13:1 yrkar käranden att domstolen ska förpliktiga svaranden till en positiv eller negativ prestation, till exempel att utge ekonomisk ersättning, upphöra med en viss handling eller utelämna en viss sak. Utmärkande för fullgörelsetalan är att den endast får upptagas till prövning om tiden för fullgörelse inträtt (dock med vissa undantag) och att åläggandet som följer av fullgörelsedomen kan verkställas.[61]

Möjligheten till att väcka en fastställelsetalan är betydligt mer begränsad. Vid en fullgörelsetalan ifrågasätts inte kärandens rättsliga intresse (förutom eventuella talerättsliga hinder) medan fastställelsetalan har större krav på kärandens rättsliga intresse. Förklaringen till detta är att de flesta människor befinner sig i en i princip obegränsad mängd rättsliga relationer och det vore därför orimligt om det inte fanns någon begränsning av vilka rättsförhållanden som kunde prövas i domstol.[62] Enligt första stycket i RB 13:2 får fastställelsetalan upptagas till prövning om: (i) frågan rör om ett rättsförhållande består eller inte består, (ii) det råder ovisshet om rättsförhållandet och (iii) ovissheten är till nackdel för käranden. Enligt andra stycket kan en fastställelsetalan dessutom tillåtas om det finns ett stridigt prejudiciellt rättsförhållande i ett pågående mål, och enligt tredje stycket om det framgår av annan lag att talan ska tillåtas. Bestämmelsen har följande lydelse (min kursivering).

> Talan om fastställelse, huruvida *visst rättsförhållande* består eller icke består, må upptagas till prövning, om *ovisshet* råder om rättsförhållandet och denna länder käranden till *förfång*.
>
> Beror sakens prövning av frågan, huruvida *visst rättsförhållande*, som är stridigt mellan parterna, består eller icke består, må ock talan om fastställelse därav upptagas.
>
> Är i *lag eljest stadgat*, att fastställelsetalan i visst fall må upptagas, vare det gällande.

En fastställelsedom är inte exigibel och syftet med talan är inte att motparten ska förpliktigas till att utföra något, utan endast att fastställa om det finns ett *rättsförhållande* mellan parterna. Genom formuleringen ”huruvida ett rättsförhållande

[61] Se Lindell (2021) s. 280.

[62] Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

består eller icke består" framgår att talan kan vara av positiv eller negativ karaktär. Typexempel för talans tillämpningsområde är att fastställa att det föreligger ett avtal mellan två enskilda parter, att en viss sak ska ingå eller inte ingå i en bodelning eller att finns eller inte finns en skyldighet att betala ett ekonomiskt anspråk.[63]

Det finns inte något krav på att tiden för anspråkets uppfyllande ska ha passerat som vid fullgörelsetalan, utan fastställandet av ett rättsförhållande har (åtminstone tidigare) motiveras av processekonomiska skäl eller kärandens behov av ekonomisk planering. Det vill säga att käranden genom att väcka en fastställelsetalan om att ett rättsförhållande föreligger mellan parterna undanröjer behovet av en fullgörelsetalan. Antingen eftersom parterna förlikas över den oklarhet som kvarstår, eller att käranden förlorar målet och det därför inte är aktuellt med en ytterligare process. Under vissa förutsättningar är det även möjligt att föra en retroaktiv talan för om ett rättsförhållande som upphört, eftersom fastställelsetalan kan syfta till att klargöra ett rättsförhållande som har betydelse för ett annat rättsförhållande.[64] För att talan ska få upptagas till prövning krävs vidare vissa krav på rättsförhållandets karaktär, såsom syftet med talan och konsekvenser av rättsförhållandets fastställande, vilket behandlas vidare i avsnitt 3.

2.3 Rätt till en rättvis rättegång

Artikel 6.1 i konventionen – rätt till en rättvis rättegång:

> "Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. […]"

2.3.1 Utgångspunkter

Artikel 6 innehåller en grundläggande processuell rättssäkerhetsgaranti om enskildas rätt till en rättvis rättegång (eng. "fair hearing/trial"). Detta innefattar såväl en rätt till att faktiskt få en domstolsprövning (eng. "access to court") som att prövningen i sig ska uppfylla vissa krav. Artikeln innehåller flera olika delar men artikel 6.1 reglerar förfaranden som gäller tvister om civila rättigheter.[65]

---

[63] Se Jermsten, Regeringsformen (1974:152) 2 kap., Lexino, 2026-02-25 (JUNO).

[64] Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § och Ekelöf (2015) s. 125.

[65] Se Danelius m.fl. (2023) s. 181 ff.

En ”civil rättighet” anses enligt Europadomstolen föreligga om: (i) det föreligger en reell och seriös tvist mellan en enskild – fysisk eller juridisk – person och en annan person eller en myndighet, (ii) tvisten gäller en rättighet som har sin grund i den nationella rätten och (iii) rättigheten är en civil rättighet. Att tvisten ska vara ”reell och seriös” är ett lågt ställt krav där det är tillräckligt att käranden på rimliga grunder (eng. ”on arguable grounds”) påstår att det finns en rättighet som aktualiseras. Gränsen har i svensk rätt ansetts gå vid att anspråket inte får vara ”uppenbart ogrundat”.[66] Att tvisten gäller en rättighet som finns i den nationella rätten innebär att det påstådda anspråket endast får basera sig på rättigheter som redan tillerkänns enskilda i den inhemska lagstiftningen, eftersom artikel 6 inte syftar till att skapa ny materiell rätt utan endast säkerställer att de rättigheter som finns efterlevs.[67]

Kärnan i artikel 6 är rätten att bli hörd inför domstol, vilket inkluderar en rätt framföra och övertyga domstolen om det som ligger till grund för ens anspråk. En eventuell överträdelse av artikeln bedöms mot bakgrund av processen i sin helhet och vilken effekt processen har gett efter att den avslutats, eftersom det är först efter processen som det är möjligt att se vilka konsekvenser som uppstått för den enskilde. Det är därför möjligt att ”läka” eventuella överträdelser genom exempelvis rättelse i högre instans eller att utgången i målet i efterhand visat sig vara gynnande för parten.[68] Det bör vidare nämnas att artikel 6.1 inte en absolut rättighet, utan får begränsas om begränsningen är förenlig med lag, uppfyller ett legitimt ändamål och är proportionerligt utifrån detta ändamål.[69]

Vidare har Europadomstolen tagit ställning till huruvida artikel 6 omfattar en skyldighet för medlemsstaterna att tillhandahålla abstrakt normprövning eller även uttryckt en skyldighet att pröva en lagtolkningsfråga *in abstracto*. En sådan talan avser fastställa innebörden av gällande rätt eller giltigheten av en viss lag i allmänhet utan anknytning till en viss tvist. Svaret är att artikel 6.1 inte är tillämplig när tvisten rör frågor utan koppling till käranden, eftersom detta faller utanför begreppet ”civil rättighet”. Europadomstolen har konstaterat att artikel 6 inte omfattar ett krav på lagprövning, det vill säga att en domstol vägrar tillämpa eller underkänner en lag. I ett mål gjorde sökanden gällande att han i strid med artikel 6.1 berövats sin rätt till domstolsprövning genom att den nationella författningsdomstolen inte gjort en sakprövning av om lagbestämmelser som påverkat hans pension var grundlagsenliga. Europadomstolen konstaterade att det inte förelåg en överträdelse av artikel 6 då sökanden redan fått prövat frågan i både

[66] Danelius m.fl. (2023) s. 189 med hänvisning till Rolf Gustafsson mot Sverige (23196/94) dom den 1 juli 1997 och bland annat NJA 2013 s. 813.

[67] Ibid. s. 190.

[68] Ibid. s. 309.

[69] Ibid. s. 213.

förvaltningsdomstol och författningsdomstol.[70] Målet visar alltså att rätten enligt artikel 6 kan tillgodoses i ett förfarande som helhet även om det inte finns en sakprövning i ett enskilt fall samt att prövningen inte är en garanterad rättighet ifall den rör en lags giltighet i allmänhet. Förbudet mot abstrakt normprövning i svensk rätt hindrar dock inte att en tillämpning av lagen som strider mot konventionen kan innebära en överträdelse av artikel 6.[71]

Därutöver följer även av artikeln principen om parternas likställdhet (eng. ”equality of arms”) som innebär att parterna ska vara likställda i processen i den mening att processen inte får gynna den ena parten på den andres bekostnad.[72] Det finns också ett allmänt krav på rättssäkerhet och att lika fall ska bedömas lika. En viss variation i praxis är naturligtvis oundvikligt, utan det avgörande enligt Europadomstolen om det finns strukturella mönster av att samma domstolar visar inkonsekvens och bedömer identiska mål på olika sätt. Europadomstolen har bland annat underkänt en nationell domstolsprövning där ett stort antal personer väckt talan om ersättning på grund av ett avtal mellan deras fackförening och ett bolag, där vissa av sökanden fått bifall och andra avslag.[73]

2.3.2 Rättsutvecklingen i praxis

I svensk rättspraxis fick artikel 6 betydande roll i *Klimattalan*. Målet prövade i korta drag om käranden genom en grupptalan hade rätt att väcka en fastställelsetalan mot staten för att fastställa att staten överträtt kärandens rättigheter enligt konventionen och motsvarande rättigheter i EU-stadgan genom underlåtenhet att uppfylla vissa klimatmål. Till stöd för sin talan åberopade käranden ett likande mål från Europadomstolen där det konstaterades att Schweiz gjort sig skyldig till en överträdelse av artikel 8 (rätt till skydd för privat- och familjeliv) genom att inte vidta tillräckliga åtgärder för att motverka klimatförändringar och av artikel 6 genom att inte ta upp en klimattalan från en förening mot den schweiziska staten till prövning.[74]

---

[70] Danelius m.fl. (2023) s. 202 med hänvisning till Truhli mot Kroatien (45424/99) dom den 28 juni 2001, punkt 26 och 28.

[71] Danelius m.fl. (2023) s. 222 med hänvisning till James m.fl mot Förenade kungariket (8793/79) dom den 21 februari 1986.

[72] Danelius m.fl. (2023) s. 310.

[73] Danelius m.fl. (2023) s. 315–316 med hänvisning till Albu m.fl. mot Rumänien (34796/09) dom den 10 maj 2012, Borovská och Forrai mot Slovakien (48554/10), dom den 25 november 2014, Mráz m.fl., mot Slovakien (440119/11) dom den 25 november 2014, Celebi m.fl. mot Turkiet (55657/09) dom den 18 september 2009, Popova och Popov mot Bulgarien (11260/10) dom den 11 april 2019 samt Melgarejo Martinez de Abellanosa mot Spanien (11200/19) dom den 6 juni 2024.

[74] KlimaSeniorinnen m.fl. mot Schweiz [GC] (53600/20) dom den 9 april 2024.

HD konstaterade att konventionen gäller som svensk lag och att RB 13:2 tredje stycket lämnar ett utrymme för att tillåta en fastställelsetalan för konsekvenser av klimatförändringar när det krävs enligt artikel 6.[75] Det centrala i målet var huruvida klimatförändringarna kunde betraktas som en civil rättighet för att aktualisera ett skydd enligt artikeln. Mot bakgrund av att artikel 6 endast är tillämplig om det finns en samband mellan tvistens utgång och angiven rättighet, konstaterar HD att artikel 6 är tillämplig när negativa miljöeffekter är ”omedelbara och säkra” för käranden.[76] I dessa fall föreligger dock krav på att talan avser en specifik rättighetsöverträdelse kopplat till en specifik rättighet, som i förevarande fall var artikel 8. HD konstaterade, mot bakgrund av kravet på ett konkret rättsförhållande, att det krävs ett ”relevant orsakssamband mellan t.ex. statens underlåtenhet och ingreppet i enskildas rätt enligt artikel 8”[77]. Det framhålls vidare att klimatförändringar *kan* vara en sådan rättighet som omfattas av artikel 8 och att staterna har en skyldighet att vidta åtgärder för att skydda dessa rättigheter, men att staterna har en bred bedömningsmarginal för att själva avgöra medlen för att säkerställa dessa rättigheter.[78] Eftersom talan fördes som en enskild grupptalan ansågs orsakssambandet i detta fall inte vara uppfyllt, samtidigt som HD konstaterade att kravet är lägre i det fall sökanden är en förening.[79] Artikel 6 fick alltså betydelse i avseendet av hur skyddet enligt artikel 8 skulle tolkas, eftersom en underlåtenhet att tillförsäkra enskilda skyddet enligt artikel 8, kan strida mot artikel 6. Eftersom artikel 6 inte omfattar krav på att lagstiftaren justerar den materiella rätten och talan i detta fall bedömdes sakna tillräcklig personlig anknytning, föll den utanför artikel 6 tillämpningsområde.[80]

Det kan vidare anses att HD genom sina beslutsskäl lämnar det öppet för att en liknande talan i framtiden skulle kunna föras av en lämplig förening. I detta sammanhang kan nämnas att sökanden i fråga i skrivande stund lämnat in en ny stämningsansökan men i egenskap av en förening.[81] Det återstår att se hur domstolen kommer att döma i detta mål.

---

[75] NJA 2025 s. 88 punkt 68–70 och 79.
[76] Ibid. punkt 30–32.
[77] Ibid. punkt 11.
[78] Ibid. punkt 13–20 och 29.
[79] Ibid. punkt 84.
[80] Ibid. punkt 76–80.
[81] SVT Nyheter, ’Stämmer staten för klimatpolitiken: ”Då blir man dragen inför domstol”’, 2026. https://www.svt.se/nyheter/inrikes/stammer-staten-for-klimatpolitiken-da-blir-man-dragen-in-for-domstol (besökt 8 mars 2026).

2.4 Rätt till ett effektivt rättsmedel

2.4.1 Utgångspunkter

Artikel 13 i konventionen – rätt till ett effektivt rättsmedel:

> ”Var och en, vars i denna konvention angivna fri- och rättigheter kränkts, skall ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet.”

Av artikel 13 följer att en enskild, som på rimliga grunder påstår sig blivit utsatt för en överträdelse av sina fri- och rättigheter enligt konventionen, har rätt till ett effektivt rättsmedel. Artikel 13 uppställer ett processuellt krav på *att* konventionsstaterna ska tillhandahålla enskilda ett effektivt rättsmedel för att pröva sina befintliga konventionsrättigheter, men det är upp till medlemsstaterna att utforma och ge effekt åt rättigheterna. I likhet med artikel 6 behöver artikel 13 läsas ihop med en annan rättighet för att besvara om rättigheten har uppfyllts.[82]

Artikeln aktualiseras och ger den enskilde klagorätt, redan vid att en enskild på rimliga grunder[83] påstår sig åtnjuta en rättighet. Klagorätten följer av artikel 34 i konventionen där det räcker att den enskilde påstår sig vara ett offer (eng. ”victim”) för en konventionsöverträdelse. Begreppet är autonomt och gäller oberoende av nationella regler om talerätt. Klagorätten bortfaller och artikeln är därmed inte tillämpbar, när den enskilde inte längre har offerstatus enligt konventionen. Detta är när de inhemska myndigheterna har vidgått att det skett en överträdelse samt när gottgörelsen för överträdelsen är lämplig och tillräcklig.[84]

Artikel 6.1 och 13 i konventionen definierar således de yttre ramarna för rätten till domstolsprövning och tillgång till effektiva rättsmedel och därmed vad som utgör processförutsättningarna nationellt.[85] De regler som finns i den svenska rättsordningen om enskildas rätt till domstolsprövning framgår av dessa artiklar och det finns ingen egen regel som stadgar dessa rättigheter i svensk grundlag.[86] På samma sätt grundar sig statens rättighetsansvar inte på konventionens beskrivning av rättigheterna i sig, utan specifikt på att artikel 13 tillförsäkrar varje enskild

---

[82] Danelius m.fl. (2023) s. 660.

[83] Definition av ”rimliga grunder” är densamma som enligt ovan redogörelse i avsnitt 2.3.1.

[84] NJA 2025 s. 271 med hänvisning till Scordino mot Italien (no. 1) [GC] (36813/97) dom den 29 mars 2006, punkt 193, Gäfgen mot Tyskland [GC] (22978/05) dom den 1 juni 2010, punkt 115 och Centro Europa 7 S.r.l. och Di Stefano mot Italien [GC] (38433/09) dom den 7 juni 2012, punkt 81.

[85] Hellner (2026) s. 359.

[86] NJA 2025 s. 88 punkt 57

en rätt till effektiva rättsmedel.[87] När konventionsskadeståndet infördes i SkL 3:4 anfördes i förarbetena att:

> ”Kärnan i rätten till ett effektivt rättsmedel är möjligheten för den enskilde att få ett påstående om konventionsbrott prövat inför en nationell myndighet och den därtill hörande möjligheten att få en överträdelse konstaterad. Det måste med andra ord göras en tillfredsställande prövning av om det faktiska innehållet i en konventionsrättighet har överträtts.”[88]

Ett *effektivt* rättsmedel har enligt Europadomstolens praxis ansetts vara ett rättsmedel som, oavsett utgång i målet, ger klaganden en tillfredställande prövning av ett anspråk. Detta innebär att det ska göras en reell prövning av den fråga som berör rättigheten enligt konventionen där prövningen behöver vara praktiskt möjlig och inte endast formell. Det behöver inte nödvändigtvis röra sig om en prövning inför domstol, utan kan även vara administrativt. Det krävs dock att rättsmedlet leder till en dom eller ett beslut som kan verkställas.[89] Hur långtgående prövningen behöver vara för att vara effektiv är inte helt klarlagt. Danelius m.fl. anför att prövningen åtminstone inte ska vara ”alltför begränsad” och i princip likvärdig med den prövning som Europadomstolen gör.[90] Detta ligger i linje med subsidiaritetsprincipen och att eventuella felbedömningar av medlemsstaterna i största möjliga utsträckning skall korrigeras genom effektiva rättsmedel nationellt.[91]

2.4.2 Rättsutvecklingen i praxis

Rätten till effektiva rättsmedel vid klagomål som berör påstådda rättighetsöverträdelser har behandlats flera gånger i praxis. Europadomstolen har i flera fall ansett att möjligheten att föra skadeståndstalan varit ett tillräckligt rättsmedel enligt artikel 13,[92] samtidigt som det också konstaterats att rättsmedlet måste innefatta såväl en godtagbar gottgörelse som en möjlighet att få ansvaret för en överträdelse fastställt.[93]

Ett betydelsefullt avgörande i nationell rätt är NJA 2012 s. 1038 I och II *De kompensatoriska rättsmedlen*, som enligt vissa rättsvetenskapsmän förändrat konventionens ställning i Sverige och är ett viktigt prejudikat för definitionen av vad

[87] Bengtsson (2021) s. 20.
[88] Prop. 2017/18:7 s. 18.
[89] Danelius m.fl. (2023) s. 655–658.
[90] Ibid. s. 663.
[91] Ibid. s. 45.
[92] Ibid. s. 664.
[93] Se bland annat Silver m.fl. mot Förenade kungariket (5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75) dom den 25 mars 1983, punkt 113.

som utgör ett effektivt rättsmedel.[94] I målen prövades vad som utgör ett effektivt rättsmedel för överträdelser av artikel 6.1. I båda fallen gällde överträdelsen rätten till rättegång inom skälig tid. Även om prövningen var beroende av omständigheterna i det enskilda fallet, uttalar HD generella principer kring hur nationell rätt ska förhålla sig till konventionens krav enligt artikel 13:

> ”Vid bedömningen av vad som utgör en rättighetskränkning och därmed av när det finns en rätt till ett effektivt rättsmedel är det fråga om en direkt tillämpning av Europakonventionen såsom svensk lag. Om en sådan rättighetskränkning ställer Europakonventionen […] vissa nivå-, form- och innehållsmässiga krav på rättsmedlet.”[95]

HD konstaterar att staterna har en bedömningsmarginal (eng. ”margin of appriciation”) och avgör själva vilka rättsmedel som ska tillämpas utifrån vad som är förenligt med det nationella rättssystemet och dess traditioner, så länge dessa inte strider mot konventionen.[96] För att ett rättsmedel ska vara effektivt som kompensation vid överträdelser av artikel 6.1, menar HD att det är en förutsättning att domstolen vidgår att det har skett en konventionskränkning.[97] Rättsmedlet kräver att domstolen uttryckligen eller i sak erkänner att överträdelsen skett, att åtgärden är adekvat och i tillräcklig proportion till kränkningens allvar samt att det framgår att syftet med åtgärden varit att kompensera för överträdelsen samt att påföljdslindringen (som det var fråga om i det här fallet) skett på ett tydligt och mätbart sätt.[98] HD markerade således redan här konventionens betydelse för att få rättighetsöverträdelser prövade och att artikel 13 inrymmer en rätt att få civila rättigheter prövade i domstol på ett sätt som innebär att kränkningen kan konstateras. Frågan kvarstår vilken betydelse dessa utlåtanden kan ges när målet gäller andra åtgärder än påföljdslindning.

I NJA 2013 s. 842 *Kezban* klargörs ytterligare vad som krävs av rättsmedlet för att anses vara en tillräcklig kompensation. HD konstaterar avseende ekonomiska skador att en rättighetsöverträdelse i första hand ska gottgöras genom skadestånd, men gällande ideella skador ska rättsmedlet vara anpassat till vad som ger en adekvat och tillräcklig gottgörelse. HD uttalar att:

> ”Ett nödvändigt men långt ifrån alltid tillräckligt medel för att skapa en känsla av upprättelse är att kränkningen erkänns av det allmänna (jfr NJA 2012 s. 1038 I p. 11)”[99]

---

[94] Se Lindell (2021) s. 73-75 och Bengtsson (2018) s. 96–100.
[95] NJA 2012 s. 1038 I punkt 16.
[96] Ibid. punkt 11 och 16.
[97] Ibid. punkt 11.
[98] Ibid. punkt 11–12.
[99] NJA 2013 s. 842 punkt 57–60.

Denna uppfattning bekräftades flera år senare i *Regionens medgivande*.[100] I *Kezban* yrkande dock käranden endast på skadestånd genom en fullgöretalan, vilket gör HD:s bedömning i *Regionens medgivande* särskilt intressesant där domstolen klargör att ett erkännande krävs för att ett rättsmedel ska vara effektivt även om det inte prövas ett fullgörelseyrkande.

Några år efter *Kezban* prövade HD målet *Flygbolagets medgivande*[101] där det konstaterades att enskilda har rätt att få frågan om diskriminering förekommit prövad i sak även om motparten medger att betala ersättning för handlingen. Käranden var en flygpassagerare som påstod sig blivit diskriminerad i enlighet med RF och diskrimineringslagen (2008:567) efter att ha blivit utsatt för en extra säkerhetskontroll. Flygbolaget gjorde ett orent medgivande där de medgav att betala skadestånd som en ”goodwillersättning” men bestred att det skett en diskriminering. HD begärde ett förhandsavgörande från EU-domstolen, *Braathens*,[102] där domstolen bland annat efterfrågade svar på om nationell domstol är skyldig att pröva diskrimineringen i sak när käranden begär det och om detta krävs enligt rätten till effektiva rättsmedel enligt artikel 47 i EU-stadgan.

EU-domstolen konstaterade att sakfrågan, det vill säga den påstådda diskrimineringen, utgör kärnan för kärandens ersättningsyrkande, och att det därför skulle strida mot rätten till effektiva rättsmedel att nationella processregler hindrar en sådan prövning. Frågan om diskriminering ska därmed prövas även om svaranden medger ersättningsskyldighet, och om nationell lagstiftning hindrar en sådan prövning ska dessa regler åsidosättas.[103] Efter EU-domstolens dom, före prövningen i HD, gjorde dock flygbolaget ett sådant vitsordade av diskrimineringen som enligt EU-domstolen krävs för att handlingen ska anses vara erkänd, varpå HD bedömde att ovisshetsrekvisitet i RB 13:2 inte längre var uppfyllt och avvisade överklagandet.

Därefter prövade HD i *Klimattalan* statens rättighetsansvar för påstådda rättighetsöverträdelser relaterade till klimatförändringar. I målet uttalar HD:

> ”Ett grundläggande krav är dock att konventionsstaterna ska göra det möjligt för enskilda, som på rimliga grunder påstår sig ha utsatts för en kränkning av sina konventionsrättigheter, att kunna få prövat och fastslaget om så är fallet.”[104]

---

[100] NJA 2025 s. 271 punkt 11.

[101] NJA 2021 s. 1093.

[102] C-30/19 Diskrimineringsombudsmannen mot Braathens Regional Aviation AB, ECLI:EU:C:2021:269.

[103] C-30/19 Diskrimineringsombudsmannen mot Braathens Regional Aviation AB, ECLI:EU:C:2021:269 punkt 41–47 samt NJA 2021 s. 1093 punkt 10–12.

[104] NJA 2025 s. 88 punkt 69.

Kort därefter i *Regionens medgivande* utvidgades de principer som följt av *Flygbolagets medgivande* till att även omfatta rättighetsöverträdelser baserat på konventionen och RF.[105] I och med att rättsförhållandet aldrig prövades i *Flygbolagets medgivande*, får detta mål anses vara ett välkommet tillskott för att klargöra hur ett orent medgivande påverkar möjligheten till fastställelsetalan samt om de principer som uttalades av EU-domstolen även gäller på konventionsrättens område.

Regionens medgivande gällde en kvinna som påstod sig blivit utsatt för ett otillåtet vårdingrepp under sin förlossning och menade att detta stred mot artikel 8 i konventionen och 2 kap. 6 § första stycket RF. Svaranden (regionen) medgav kärandens yrkande men förklarade att medgivandet inte innebar ett erkännande av att det skett en överträdelse. HD konstaterade att artikel 13 ställer krav på att RB:s regler anpassas så att en käranden som på rimliga grunder påstår sig blivit utsatt för en rättighetsöverträdelse, oavsett om rättigheten följer av konventionen eller RF, ges möjlighet att få anspråket prövat i sak.

Senare samma år förtydligade även Europadomstolen vad som är en tillräcklig gottgörelse för att rättsmedlet ska anses vara effektivt. I målet hade klaganden genom dom blivit ansvarig för ett företags skatteskulder medan hans kollegor i en identisk situation inte hade blivit det. Europadomstolen diskuterade när enskilda förlorar sin offerstatus, och därmed även sin klagorätt för en konventionskränkning. I det aktuella fallet hade Spaniens högsta domstol erkänt skadan men detta innebar inte att domen ogiltigförklarades. Enligt Europadomstolen var detta inte var en tillräcklig gottgörelse eftersom erkännandet inte förändrat sökandens rättsliga ställning och möjliggjorde en ny prövning, utan öppnade endast upp för ett skadeståndsanspråk. Målet klargör således att vid en överträdelse av artikel 6.1 som det gällde i det här fallet, är ett yrkande som endast kan leda till ekonomisk ersättning inte att betrakta som en tillräcklig gottgörelse vid överträdelser att klagandens rätt till rättvis rättegång.[106] Avgörandet kan därmed läsas i förhållande till HD:s avgörande i *Kezban* om att gottgörelsen vid ideella skador inte får begränsas till ekonomisk kompensation.

[105] Se HD:s ställningstagande till Flygbolagets medgivande i punkt 28–29 i domen.

[106] La torre Atance mot Spanien (33818/22) dom den 18 december 2025, punkt 46–51.

3 Fastställelsetalans krav enligt RB 13:2

3.1 Innebörden av begreppet rättsförhållande

Av första stycket i RB 13:2 utläses att fastställelsetalan får upptas till prövning om talan gäller ett ”visst rättsförhållande”. Huruvida talan angår ett visst rättsförhållande ska prövas ex officio vilket innebär att rekvisitet alltid ska prövas av domstolen, medan övriga rekvisit är dispositiva och kräver svarandens invändning för att prövas.[107]

Innebörden av begreppet ”rättsförhållande” är inte helt klar, och i motiven till RB 13:2 framhölls inte heller någon definition om vad som avsågs med begreppet.[108] Ekelöf menar att inom andra rättsområden, såsom avtalsrätt och familjerätt, används begreppet rättsförhållande för att beteckna en specifik rättslig relation i dess *helhet* mellan två rättssubjekt. Till exempel anses äganderätten till ett visst föremål, en avtalsrelation eller ett släktskap utgöra rättsförhållanden. Inom processrättens område har begreppet varit mer omdiskuterat. Till skillnad från exempelvis att fastställa en avtalsrelation som helhet, är det genom RB 13:2 möjligt att som Ekelöf uttrycker det, ”bryta ut” vissa rättsfakta och pröva genom fastställelsetalan. Fastställandet av ett rättsfaktum, det vill säga att vissa omständigheter föreligger, är då i normalfallet knutet till att domstolen ska fastställa en viss rättsföljd.[109] Enligt Sunnqvist handlar det om att konstatera en rättsföljd som en konsekvens av fastställandet, det vill säga inte att betydelsen av en viss prestation utan att olika rättsfakta lett fram till en viss rättsföljd.[110]

Begreppet har diskuterats flitigt i den juridiska doktrinen där det ansetts vara svårtillämpat och där den faktiska tillämpningen i domstolar även kritiserats.[111] Det finns därför skäl att redogöra för vad som orsakat dessa tolkningssvårigheter. En första aspekt rör svårigheten att avgöra när ett rättsförhållande anses avse ett *sakförhållande*, vilket i svensk rätt inte är tillåtet att pröva genom fastställetalan.[112]

---

[107] Ekelöf (2015) s. 126–127.

[108] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § och Lindell (2021) s. 282 ff.

[109] Ekelöf (2015) s. 127–128.

[110] Sunnqvist (2022) s. 5.

[111] Hellner (2026) s. 355.

[112] Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

Detta berördes i det betydelsefulla målet NJA 2013 s. 209 *Miljöprocesserna i USA* som behandlade definitionen av vad som utgör ett rättsförhållande. I målet hade ett bolag tidigare yrkat fastställelse om att försäkringsbolag hade skyldighet att utge försäkringsersättning i USA. I den senare svenska processen yrkade ett av försäkringsbolagen fastställelse av att de inte var skyldiga att utge sådan ersättning. HD konstaterade följande (min understrykning):

> ”Kravet på att det ska vara fråga om ett rättsförhållande innebär att det ska röra ett konkret rättsligt förhållande (eller icke-förhållande) mellan parterna och att talan inte får avse rena sakförhållanden. Kravet innebär vidare att talan måste anknyta till minst en rättsföljd och att yrkandet om en viss rättsföljd måste ha en tillräckligt tydlig koppling till konkreta omständigheter som åberopas som grund. Rättsförhållandet som talan gäller måste således vara så preciserat att verkan av att det fastställs att förhållandet består eller inte består kan överblickas.”[113]

HD konstaterade således att fastställeyrkandet behöver beröra ett konkret förhållande mellan parterna, som dock inte får avse ett sakförhållande, där det ska vara möjligt att förutse vilken rättsföljd och vilka konsekvenser som fastställelsen leder till. Ett yrkande om att fastställa ett rent sakförhållande kan exempelvis vara att domstolen enbart ska fastställa om en viss händelse inträffat. Enligt Ekelöf är ett exempel på en sådan talan ett yrkande om att domstolen ska fastställa ett visst skuldebrev är förfalskat. För att talan ska vara tillåten krävs enligt honom att detta yrkande även anger att fastställelsen inte ska grunda någon betalningsskyldighet. Annars går det inte att förutse i vilka sammanhang domen kan komma att få betydelse. I vissa fall, såsom vid fastställande av faderskap, avser fastställandet visserligen ett rent sakförhållande, men rättsföljden är ändå så pass förutsebar att domens konsekvenser kan överblickas.[114]

Enligt Lindell har de tolkningsproblem som uppstått i praxis inte grundat sig i själva klassificeringen av saken som ska prövas eller att saken som ska prövas utgjort ett ”rent sakförhållande” (det vill säga ren fakta), eftersom när domstolen fastställer ett rättfaktum så kommer den samtidigt eller ”automatiskt” fastställa ett rättsförhållande. Lindell menar att svårigheten snarare handlar om att rättsförhållandet behöver relateras till en viss rättsföljd för att det ska vara möjligt att förutse vilka konsekvenser en fastställelsedom får. Detta innebär enligt honom att det finns ett krav på att angivandet av det tvistiga i fastställeleyrkandet ska vara *tillräckligt preciserat*. Enligt hans uppfattning är således det avgörande om

[113] NJA 2013 s. 209 punkt 6.
[114] Ekelöf (2015) s. 128.

preciseringen gör det möjligt att överblicka rättsföljden av fastställelsetalan. Om detta inte är uppfyllt finns det grund för avvisning.[115]

Fitger samt Ekelöf och Boman menar i stället att det framgår uttryckligen av ordalydelsen i RB 13:2 att talan ska avse fastställandet av rättsförhållandet, vilket automatiskt innebär att det rör sig om en konkret rättslig relation som är knuten till en viss rättsföljd. Av denna anledning kan inte talan endast avse rena sakförhållanden och i kontrast till Lindells uppfattning, är det inte tillräckligt att domstolen fastslår ett rättsfaktum mellan parterna. Deras uppfattning är därmed att det föreligger krav på en tillräcklig rättsföljdsanknytning, och inte nödvändigtvis ett allmänt krav på precision. Genom att talan anknyter till en rättsföljd blir fastställeleyrkandet enligt deras mening så pass preciserat att domens konsekvenser blir förutsebara. Fitger framhåller dock att diskussionen är en fråga om ren terminologi och gör i praktiken ingen skillnad. Sammanfattningsvis gäller oavsett språklig definition att yrkandet om fastställelse måste röra ett konkret rättsligt förhållande mellan parterna för att vara prövningsbart.[116]

Den ställning som Lindell samt Ekelöf och Boman intagit till rättsförhållandebegreppet är inte helt överensstämmande med HD:s linje. Hellner ställer sig frågande till hur rättsförhållanderekvisitet ska tolkas i ljuset av de prejudikat som kommit de senaste åren.[117] Hon menar att det finns en diskrepans mellan doktrinen och rättspraxis och att HD varken bekräftar att fastställeleyrkandet måste avse en konkret rättsföljd (som Ekelöf och Boman påstår), eller att tillåtligheten beror på behovet av en fastställelsetalan. Hon tolkar HD som att det som fastställs kan vara något vidare än en rättsföljd, samtidigt som HD kräver att rättsförhållandet är så preciserat att domens verkningar kan överblickas, vilket innebär en snäv tolkning av fastställelsetalans tillåtlighet. Hon menar också att rättsföljdsanknytningens krav på precision skiljer sig i de ovan nämnda målen där HD i *Klimattalan* anger att RB 13:2 tredje stycket möjliggör prövning av en ”allmänt hållen klimattalan”, medan det i *Regionens medgivande* fanns en tydlig anknytning till skadeståndsyrkandet. Hellner menar därför att det är oklart om talans tillåtlighet i det tidigare fallet är beroende av om talan rör ett rättsförhållande och om den uppfyller rekvisiten i första stycket, samtidigt som det senare målet klargjorde att en rättighetsöverträdelse kan utgöra ett rättsförhållande i sig. En sådan tolkning innebär att artikel 6 utvidgar tillämpningsområdet för fastställelsetalan till att vara tillåtet i situationer där bedömningen tidigare hade varit mer restriktiv.[118]

---

[115] Lindell (2021) s. 282–283.

[116] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

[117] Hellner syftar på Flygbolagets medgivande, Klimattalan och Regionens medgivande.

[118] Hellner (2026) s. 366 och 378.

3.1.1 Ett ovisst rättsförhållande som är till nackdel för käranden

Utöver kravet på rättsförhållandets precision och konkretion, måste det råda *ovisshet* om rättsförhållandet och att denna ovisshet är till *förfång för käranden*. Även om kraven har ett nära samband är det fråga om två skilda rekvisit. Enligt Ekelöf föreligger alltid ovisshet när svaranden före processen har bestritt käromålet.[119] Ovisshetsrekvisitet har dock även ansetts uppfyllt i fall där svaranden medgett käromålet.[120] Det måste inte bara föreligga en ovisshet om rättsförhållandet i sig, utan fastställelsetalan måste också vara ägnad att kunna undanröja ovissheten. Detta av den enkla anledningen att talan annars skulle vara meningslös.[121] Ovisshetsrekvisitet har sällan orsakat tillämpningsproblem utan förefaller vara relativt klarlagt.[122]

För att ovissheten ska anses vara till förfång krävs att det kan uppstå en negativ processuell eller ekonomisk konsekvens för käranden om rättsförhållandets ovisshet inte prövas. En processuell nackdel riskerar exempelvis att uppstå om relevant bevisning går förlorad. En ekonomisk nackdel definierar Ekelöf som att ”ovissheten försvårar kärandens planering av hans eller hennes ekonomiska verksamhet eller på annat sätt skapar en besvärande otrygghet för denne”.[123] I praxis har HD uttalat att rekvisitet är uppfyllt om käranden måste lägga ner tid och pengar på att utreda skadans storlek innan denne vet om skadeståndsskyldighet föreligger.[124]

En intressant aspekt är om rekvisitet kan anses uppfyllt i de fall käranden i stället hade kunnat väcka en fullgörelsetalan. Det kan tänkas att det inte finns något ovisst rättsförhållande som orsakar negativa ekonomiska eller processuella konsekvenser om man kan föra en fullgörelsetalan som kan reparera eller återställa anspråket. Lindell menar att förfång föreligger även om käranden genast hade kunnat väcka en fullgörelsetalan. Ett typexempel utgör skadestånd där skadorna akut behöver fastställas innan det blir aktuellt att kräva fullgörelse. När det i stället rör sig om att fastställelsedomen avser att åstadkomma bevisverkan i en kommande fullgörelsetalan, det vill säga att domslutet används som bevisning i

---

[119] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

[120] Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § samt NJA 2021 s. 1093 och NJA 2025 s. 271.

[121] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

[122] Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § och Lindell (2021) s. 286.

[123] Se Ekelöf (2015) s. 132 f. och Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

[124] Se Lindell (2021) s. 286 som hänvisar till NJA 1973 s. 412 och NJA 1987 s. 787.

ett senare mål, är det mer oklart om förfångsrekvisitet är uppfyllt. Även om fastställelsetalan i dessa fall visserligen är möjlig, torde det avgörande i stället vara om talan framstår som lämplig,[125] vilket behandlas vidare i avsnitt 3.3.

Ovisshet- och förfångsrekvisitet prövades nyligen i ett mål i Stockholms tingsrätt. I målet hade en person varit misstänkt för grovt jaktbrott där han blev häktad, fick jaktvapen i beslag och blev utsatt för hemlig avlyssning. Han frikändes i brottmålet och begärde skadestånd för ideella skador, förlorad arbetsinkomst och intrång i näringsverksamhet alternativt ren förmögenhetsskada hos Justitiekanslern (JK), som tillerkände honom 31 000 kr för frihetsberövandet men ogillade övriga anspråk. I tingsrätten yrkande han, både personligen och för sitt bolag, fastställelse av statens skadeståndsskyldighet ”i och för sig” för de delar som JK beslutat att inte reglera. Tingsrätten konstaterade att ovisshet- och förfångsrekvisiten inte var uppfyllda avseende den personliga delen eftersom JK redan betalat ut viss ersättning.[126]

Några olika aspekter av tingsrättens bedömning kan kommenteras. För det första avvisas kärandens personliga anspråk eftersom ovisshet- och förfångsrekvisitet inte ansågs uppfyllt då staten medgett att det skett en överträdelse genom JK:s prövning av frihetsberövandet. Vid tidpunkten för avgörandet hade *Regionens medgivande* avgjorts ungefär en vecka tidigare, där HD konstaterade att ett medgivande inte hindrar en sakprövning. I det fall domen helt enkelt var för närliggande i tid för att beaktas, fanns fortfarande *Flygbolagets medgivande* som uttalar i princip samma sak utifrån EU-rätten. Varför medgivandet bedömdes vara ett hinder för prövningen är därmed oklart.

För det andra, är det oklart varför tingsrätten bedömer anspråket som uttömt genom när JK valde att inte reglera ifrågavarande anspråk. Om man har rätt till prövning i sak, kan JK verkligen jämställas med en domstolsprövning? Enligt Europadomstolens praxis är visserligen en prövning hos JK sedan ett antal år tillbaka ett effektivt rättsmedel.[127] Men som JK själv konstaterar i ett tidigare beslut kring skadeståndsanspråk för myndighetsfel, uppställer artikel 13 en rätt till prövning inför nationell myndighet där ”rättsmedlet måste kunna leda till att kränkningen upphör eller att den som utsatts för en konstaterad överträdelse får rättelse eller gottgörelse.” JK har skrivit:

> ”Att överklaga en dom eller ett beslut till högre instans kan vara effektivt om överklagandet ger en reell möjlighet för den enskilde att få en ändring i sak. När

[125] Lindell (2021) s. 286–287.

[126] Stockholms tingsrätts dom den 9 juni 2025 i mål 18034-24.

[127] Se bland annat Eskilsson mot Sverige (14628/08) dom den 24 januari 2012, Eriksson mot Sverige (60437/08) dom den 12 april 2012, Ruminski mot Sverige (10404/10) dom den 21 maj 2013 och Marinkovic mot Sverige (43570/10) dom den 10 december 2013.

> detta inte är möjligt kan i stället ett kompensatoriskt rättsmedel som skadestånd vara det mest ändamålsenliga och effektiva rättsmedlet. Avhjälpande eller gottgörande på något annat sätt än genom ersättning är dock i allmänhet primära rättsmedel i förhållande till skadestånd."[128]

JK uttalar således att möjligheten till skadeståndsersättning är subsidiärt och en rimlig kompensation när det inte är möjligt för den enskilde att få en ändring i sak. Att yrka fastställelse i domstol innebär en sakprövning där utfallet sannolikt ger ändring i sak. Att JK gör en prövning som endast kan leda till ekonomisk ersättning och ogillar ett anspråk, kan inte regelmässigt anses innebära att sökanden har fått möjlighet till ändring i sak. Dessutom framgår det av förarbetena till konventionsskadeståndet att om någon har försökt nyttja ett rättsmedel men inte fått till stånd en tillfredsställande prövning av konventionsfrågan i sak, kan det innebära att rättsmedlet inte varit tillräckligt effektivt, samt att en enskild visserligen kan ha utnyttjat ett rättsmedel, men att det ändå kvarstår ett behov av gottgörelse.[129] Det framstår därför som tveksamt om tingsrättens bedömning överensstämmer med gällande rätt genom tolkningen att förfångsrekvisiten inte var uppfyllda mot bakgrund av att JK redan betalat ut viss ersättning.

För den del som avsåg kärandens bolag ansågs ovisshet- och förfångsrekvisiten däremot vara uppfyllda. Domstolen ansåg ändå att talan är olämplig eftersom skadorna enligt tingsrätten av processekonomiska skäl bättre lämpar sig att prövas in om ramen för en fullgörelsetalan. Bedömningen kan anses bekräfta Lindells uppfattning om att ovisshet- och förfångsrekvisiten är "vaga och elastiska" där rekvisiten inte prövas separat utan är en del av en helhetsbedömning.

3.1.2 Förbudet mot abstrakt normprövning

Vidare gäller att en fastställelsetalan inte får utgöra en *abstrakt normprövning*, vilket enligt svensk rättstradition aldrig är tillåtet.[130] Förbudet framgår delvis genom att kravet på ett konkret rättsförhållande till sin ordalydelse utesluter en generell lagtolkningsprövning, men det finns även en konstitutionell aspekt av att lagstiftaren är den främsta konstitutionella aktören och det är därför inte domstolarnas uppgift att pröva författningars giltighet. I Sverige, likt övriga nordiska länder, finns ingen författningsdomstol. I det fall en nationell domstol finner att en författning är olämplig, ska domstolen endast underlåta att tillämpa den i det

[128] Se samtliga citeringar av JK, beslut 2021-03-25, dnr 2020/6055 med hänvisning till SOU 2010:87 s. 156-158 och prop. 2017/18:7 s. 17 och 22 samt NJA 2012 s. 211 I punkt 25.

[129] Se Kristianstad tingsrätt dom den 22 maj 2026 i mål 132-23, s. 31 med hänvisning till prop. 2017/18:7 s. 23 och 25.

[130] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

enskilda fallet, inte underkänna dess giltighet.[131] Detta följer av skyldigheten för domstolarna att genom så kallad lagprövning i konkreta fall pröva om en lag eller föreskrift inte ska tillämpas om den uppenbart står i strid mot grundlag eller annan överordnad författning.[132] Europadomstolen har i flera fall konstaterat att artikel 13 inte uppställer någon rätt till vare sig abstrakt normprövning eller lagprövning.[133] En sådan rätt vore oförenligt med reglerna om enskildas talerätt i artikel 34 där det endast är den som påstår sig blivit utsatt för något personligen som har klagorätt inför Europadomstolen. Det kan dock vara möjligt att klaga över att en lag förhindrar en enskild att åtnjuta sina rättigheter,[134] vilket i praktiken kan ses som någon form av lagprövning och som den enda möjligheten att pröva en lags generella tillämplighet.

Ett centralt exempel på förbudet mot abstrakt normprövning återfinns i NJA 2005 s. 764 *Unibet I* och NJA 2007 s. 718 *Unibet II* där spelföretaget Unibet stämde den svenska staten på grund av att lotterilagen (1994:1000) förhindrade Unibets marknadsföring. I det ursprungliga målet *Unibet I* konstaterade HD att fastställeleyrkandet utgjorde en abstrakt normprövning eftersom det inte förelåg ett konkret rättsförhållande mellan Unibet och den svenska staten och att talan därmed inte var tillåten. HD inhämtade ett förhandsavgörande från EU-domstolen för att klargöra huruvida denna begränsning stred mot EU-rättens krav på effektiva rättsmedel. EU-domstolen konstaterade att nationella domstolar ska tolka inhemsk lagstiftning EU-konformt för att säkerställa rätten till effektivt rättsskydd,[135] men att det inte finns något allmänt krav på att staten ska tillåta abstrakt normprövning. Det avgörande är om den enskilde har tillgång till andra effektiva rättsliga förfaranden för att få en prövning av frågan. Detta får dock inte innebära att den enskilde tvingas inleda ett förvaltningsrättsligt eller straffrättsligt förfarande.[136] En tillåten alternativ prövning kan vara en fastställelsetalan om skadestånd där den nationella rättens förenlighet med EU-rätten skulle prövas inom ramen för skadeståndsyrkandet.[137]

I *Unibet II* yrkande bolaget att domstolen skulle fastställa att de hade rätt att marknadsföra sig med grund i EU-rättens krav på fri rörlighet för tjänster[138] samt fastställa att bolaget hade rätt till skadestånd för de skador de lidit till följd av statens agerande. HD konstaterade att talan inte avsåg ett konkret rättsligt

---

[131] Hellner (2026) s. 360.

[132] Se lagprövning i 11 kap. 14 § RF.

[133] Danelius m.fl. (2023) s. 664–665.

[134] Ibid. s. 665.

[135] C-432/05 Unibet mot Justitiekanslern, ECLI:EU:C:2007:163 punkt 44.

[136] Ibid. punkt 64-65.

[137] Ibid. punkt 49 och 59.

[138] Återfinns idag i artikel 56 i fördraget om Europeiska unionens funktionsrätt.

förhållande mellan staten och Unibet samt att fastställelseyrkandena kunde prövas inom ramen för en fullgörelsetalan, som vid denna tidpunkt redan prövades separat vid tingsrätten. Yrkandena avslogs därmed av HD.[139]

3.2 Fastställelsetalan rörande prejudicialfrågor

Enligt RB 13:2 andra stycket finns det som nämnt möjlighet att väcka en särskild fastställelsetalan om frågan rör ett *prejudiciellt rättsförhållande*. Regeln kan aktualiseras när talan avser ett stridigt rättsförhållande som aktualiserats i ett pågående mål, under förutsättning att fastställandet är av betydelse för prövningen i det ursprungliga käromålet. En sådan talan kan visserligen ofta tas upp i enlighet med RB 13:2 första stycket, men enligt andra stycket föreligger inget krav på kärandens förfång.[140]

Ett rättsförhållande anses prejudiciellt om rättsförhållandet är av avgörande betydelse för bedömandet av ett redan instämt mål, samt om rättsförhållandet är i viss mån fristående från det som tvisten gäller. Det förefaller ofta så att den prejudiciella rättsfrågan ändå skulle prövas i målet oavsett om särskild fastställelsetalan väcks eller inte, och det centrala för tillämpningen av andra stycket blir därför att en separat fastställelsedom får rättskraft.[141]

I *Regionens medgivande* prövades om en fastställelsetalan av de påstådda rättighetsöverträdelserna var tillåten i enlighet med andra stycket RB 13:2. HD konstaterade som bekant att artikel 13 uppställer krav på att enskilda som på rimliga grunder påstår sig blivit utsatt för en rättighetsöverträdelse ska ges möjlighet att få ansvaret fastställt i domstol, även om svaranden medger ersättningsskyldighet. HD uttalade att ”Ett erkännande av rättighetsöverträdelsen är alltså en nödvändig del av den gottgörelse som enskilda har rätt till vid konventionsöverträdelser.”[142] Endast ekonomiskt skadestånd anses således inte vara ett effektivt rättsmedel i artikelns mening om inte kränkningen prövats i sak.[143] För att ge uttryck för denna rätt och att prövningen samtidigt ska harmonisera med RB menar HD att rätten kan döma i enlighet med medgivandet och inom ramen för fastställelsetalan pröva om det skett en rättighetsöverträdelse.[144] Domstolen menar att en fastställelsetalan regelmässigt får anses lämplig i situationer som denna och

[139] NJA 2007 s. 718 på sidorna 734–735.
[140] Se Ekelöf (2015) s. 132 f. och Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.
[141] Ibid.
[142] NJA 2025 s. 271 punkt 11.
[143] Se NJA 2025 s. 271.
[144] NJA 2025 s. 271 punkt 26.

framhåller att ett påstående om att det har förekommit en rättighetsöverträdelse bör kunna utformas så att det är tillräckligt preciserat och i övrigt uppfyller de rekvisit som följer av RB 13:2.[145] HD undanröjde därmed underrätternas beslut om avvisning av fastställeleyrkandet och återförvisade målet till tingsrätten.[146]

Målet prövades på nytt i Kristianstad tingsrätt i april 2026. Regionen bestred nu kärandens yrkande om skadeståndsersättning varpå tingsrätten prövade om käranden hade rätt till grundlags- eller konventionsskadestånd.[147] Eftersom frågan om talans tillåtlighet redan var klargjord av HD, kan målet inte anses tillföra något ytterligare värde för frågan om fastställelsetalans tillåtlighet i rättighetsmål. Det kan däremot konstateras ett den prövningsmetod som HD ansåg var mest förenlig med gällande rätt – att meddela dom i enlighet med medgivandet och pröva fastställeleyrkandet – utifrån då gällande omständigheter inte blev aktuellt eftersom regionen efter återförvisningen inte längre medgav ersättningsskyldighet. Det återstår därför att se om en sådan prövning kan bli aktuell i framtiden i ett annat mål.

3.3 Lämplighetskravet

3.3.1 En övergripande intresseavvägning

Det sista kravet för att tillåta en fastställelsetalan enligt första eller andra stycket är att talan i övrigt ska framstå som lämplig. Kravet på lämplighet kan inte utläsas av lagtexten utan har tillkommit genom rättspraxis. Enligt Lindell ska det så kallade lämplighetskravet inte betraktas som ett eget rekvisit, utan som en övergripande intresseavvägning mot bakgrund av att RB 13:2 är en fakultativ bestämmelse genom formuleringen att talan ”må upptagas till prövning […]”. Lämplighetsprövningen ska således endast göras om de obligatoriska rekvisiten redan är uppfyllda.[148] Talans lämplighet ska prövas oavsett om den förda talan är en positiv eller en negativ fastställelsetalan.[149]

Den vanligaste situationen där domstolen behöver ta ställning till talans lämplighet är enligt Nordh när käranden vill yrka på fastställelsetalan, trots att möjligheterna finns att väcka en fullgörelsetalan, och där det egentligen inte finns någon rättsverkan av en fastställelsetalan som motiverar att välja just den taleformen. Även om parterna själva är överens om att välja fastställelsetalan finns det

[145] NJA 2025 s. 271 punkt 24.
[146] Ibid. punkt 29.
[147] Kristianstad tingsrätt dom den 22 maj 2026 i mål 132-23.
[148] Lindell (2021) s. 287–288.
[149] NJA 2013 s. 209.

samhälleliga perspektiv som kan göra talan olämplig. Som tidigare framhållits motiverar processekonomiska aspekter en restriktiv tillåtlighet av fastställelsetalan, men det handlar också om att domstolens resurser inte bör tas i anspråk om det inte på objektiva grunder kan anses föreligga ett tillräckligt intresse för parterna att få talan prövad. Talan måste därför vara utformad på ett sätt som innebär att domen får de vinster som en uppdelning av talan syftar till att åstadkomma.[150]

Kraven på talans utformning behandlades i *Miljöprocesserna i USA*, där HD konstaterade att en fastställelsetalan var tillåten, men att yrkandet behövde förtydligas och justeras eftersom det inte var möjligt att förutse talans rättskraftsverkningar. Denna justering kunde dock göras i efterhand i samband under förberedelsen genom rättens materiella processledning. Det var alltså inte nödvändigt att talan skulle uppfylla de krav som vanligtvis ställs på precision vid talans väckande. Enligt Nordh ska avgörandet dock läsas som att avvisning däremot kan komma att ske ifall talan inte preciseras tillräckligt senare.[151]

Kravet på lämplighet stadgades första gången av HD i NJA 2005 s. 517 och upprepades i NJA 2007 s. 108. Målen handlade om fastställelse av skadeståndsskyldighet på grund av avtalsbrott samt fastställelse av skyldighet att betala ut försäkringsersättning. I det förstnämnda målet uttalar HD att ”Utöver de i paragrafen angivna förutsättningarna krävs att rätten finner att den ifrågavarande fastställelsetalan med hänsyn till omständigheterna framstår som lämplig.” HD konstaterar att en fastställelsetalan totalt sett kan innebära högre rättegångskostnader för parterna genom att det blir fråga om flera rättegångar. Det måste därför göras en bedömning där rätten först uppskattar sannolikheten för att ovissheten faktiskt blir undanröjd genom fastställelsedomen, eller i vart fall skapar en mer effektiv fullgörelseprocess. Sedan ska det göras en avvägning mellan kärandens intresse att få ovissheten undanröjd, mot risken för att svaranden får förhöjda rättegångskostnader.[152] Det bör noteras att svarandens intresse i viss mån redan beaktas vid bedömningen av ovisshet- och förfångsrekvisiten, varpå dessa intressen inte ska bli föremål för prövning en ytterligare gång i lämplighetsprövningen. Enligt Lindell finns det därför skäl till att ovisshet- och förfångsrekvisiten är ”vaga och elastiska”, där lämplighetsprövningen utgör en helhetsbedömning mot bakgrund av att bestämmelsen i sin helhet är fakultativ.[153]

I det sistnämnda målet från 2007 framhåller HD att det i skadeståndsmål finns en uppenbar fördel av att dela upp ett anspråk i två delar där första delen prövas

[150] Nordh (2019) s. 36–37.

[151] Ibid. s. 38.

[152] Se även Lindell (2021) s. 288.

[153] Ibid. s. 287–288.

genom en fastställelsetalan, eftersom ett negativt utfall skulle undanröja behovet av en ytterligare rättegång. Nordh framhåller att det finns ett rättsskyddsintresse av att en kärande ska kunna dela upp en process på ett ekonomiskt rimligt sätt, eftersom rättsliga processer ofta kräver ekonomiska investeringar och att käranden utsätter sig för ekonomisk risk ifall talan ogillas. Detta framstår som särskilt beaktansvärt när parterna har olika ekonomiska styrkeförhållanden. Av denna anledning ska det enligt honom inte ställas höga krav på kärandens intresse av att dela upp processen vid lämplighetsprövningen.[154]

3.3.2 Exempel på en olämplig talan i underrätt

Lämplighetskravet har i ett nyligen avgjort mål i Stockholms tingsrätt blivit avgörande för talans tillåtlighet.[155] I målet påstod käranden att hans rättigheter enligt RF, artikel 6 och artikel 1 i första tilläggsprotokollet till konventionen blivit överträdda då han i ett tidigare mål påförts skatt i en situation där andra i en likartad situation inte fått samma bedömning. Käranden yrkande skadestånd genom en fullgörelsetalan samt fastställelse av statens skadeståndsskyldighet. Tingsrätten hänvisade till *Flygbolagets medgivande* och *Regionens medgivande* och konstaterar att det inte är fråga om ett sådant orent medgivande som enligt praxis kan föranleda en rätt för käranden att föra en fastställelsetalan vid sidan av en fullgörelsetalan, eftersom staten i förvarande mål hade bestritt käromålet i dess helhet. Eftersom käranden även framställt ett fullgörelseyrkande, ansåg tingsrätten att frågan om det förekommit rättighetsöverträdelser kunde prövas som en prejudicerade fråga inom ramen för fullgörelseyrkandet. Däremot framhålls att statens inställning kan komma att ändras under processens gång och att det i sådana fall kan finnas möjlighet att yrka fastställelse enligt RB 13:2 andra stycket. Tingsrätten prövade därför om talan ändå skulle tillåtas, men konstaterar att fastställelseyrkandena ”saknar närmare angivelse om att de påstådda rättighetsöverträdelserna skulle vara skadeståndsgrundande” och därför inte är så pass preciserat att avgörandets rättskraft och förväntade konsekvenser kan överblickas. Yrkandet ansågs därmed vara olämpligt och togs inte upp till prövning.[156]

Yrkandet i fråga löd att domstolen ”ska fastställa att [kärandens] rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 Europakonventionen (EKMR) har kränkts genom att han har påförts skatt, skattetillägg, ränta och fått betala rättegångskostnader till följd av en dom […] trots att personer, som varit i samma situation som han, har ansett skattebefriade och tillerkänts ersättning för sina rättegångskostnader av samma kammarrätt.” Samma yrkande framfördes även kopplat till

[154] Nordh (2019) s. 36-37.

[155] Stockholms tingsrätt dom den 5 februari 2026 i mål T 18775-25, s. 7.

[156] Ibid. s. 7.

egendomsskyddet och motsvarande rättigheter i RF. Ett sådant yrkande är alltså enligt tingsrätten för oprecist för en fristående fastställelsetalan.

Om det däremot funnits ett orent medgivande, eller om svarandens inställning skulle ändras på så sätt senare, framstår det som tingsrätten hade gjort en annan bedömning. Detta innebär att klagandens möjligheter till att pröva sin talan görs beroende av svarandes processrättsliga strategi. En sådan ordning kan anses problematisk. Om den prejudiciella frågan prövas inom ramen för skadeståndstalan saknas det skäl att pröva en fastställelsetalan senare. Om det av någon anledning inte är aktuellt med en skadeståndstalan, är fastställeletalans tillåtlighet och den enskildes rätt till rättsmedel, beroende av om svaranden ändrar sin inställning. Kravet på yrkandets precision framstår därmed som inkonsekvent, där samma fastställelseyrkande kan vara otillräckligt preciserat i en situation där prejudiciell prövning är möjlig, men tillräckligt i en situation där prövningen riskerar att utebli helt på grund av ett orent medgivande.

4 Fastställelsetalan på grund av stöd i annan lag

4.1 Utgångspunkter

I enlighet med tredje stycket i RB 13:2 kan fastställelsetalan även tas upp till prövning om det framgår av annan lag. Förutsättningarna i första och andra stycket behöver i dessa fall inte vara uppfyllda.[157]

De typfall där regeln aktualiseras är bland annat på immaterialrättens område eller vid utmätning. Till exempel framgår det av patentlagen att en patenthavare får föra en fastställelsetalan om att patentet ger skydd mot någon annan, om det råder ovisshet om förhållandet och detta leder till förfång för honom eller henne.[158] Det finns alltså en uttryck hänvisning till att fastställelsetalan får väckas i detta specifika fall, men med begränsningen att ovisshet- och förfångsrekvisitet ska vara uppfyllt även om det inte krävs enligt tredje stycket i RB 13:2. Vidare gäller enligt utsökningsbalken att kronofogdemyndigheten ger tredje man som påstår bättre rätt till egendom en hänvisning att väcka talan om denna rätt mot utmätningssökanden och utmätningsgäldenären.[159] Därtill finns även en särskild bestämmelse om att fastställelsetalan ska tillåtas för vissa kollektivavtalstvister,[160] samt att Kronofogdemyndigheten vid konkurs har rätt att väcka fastställelsetalan mot en arbetstagare om myndigheten anser att en konkursförvaltares beslut om lönegaranti är felaktigt.[161]

Bestämmelsens huvudsakliga tillämpningsområde har således varit att ge processuella förutsättningar till fastställelsetalan utifrån RB genom specialregleringar på vissa rättsområden. Fitger m.fl. anför att det kan vara svårt att dra en gräns mellan sådan talan som regleras i en speciallagstiftning och fastställelsetalan enligt första eller andra stycket, samt att avsaknad av specialreglering inte innebär att möjligheten till talan på andra områden är uteslutet. Däremot är enligt honom

---

[157] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

[158] Se 17 kap. 7 § patentlag (2024:945).

[159] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § med hänvisning till 4 kap. 20–23 och 26 §§ samt 9 kap. 11 § och 13 kap. 7 § utsökningsbalk (1981:774).

[160] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § med hänvisning till 4 kap. 6 § lagen 1974:371 om rättegången i arbetstvister.

[161] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 § med hänvisning till 30 § lönegarantilagen (1992:497).

sådana andra rättsförhållanden ofta förenade med hårdare krav på talerätt respektive fastställelseintresse än vad som normalt gäller.[162] Trots att det föreligger högre krav och att regeln i tredje stycket tidigare endast tillämpats i förhållande till inhemsk lagstiftning, har HD nyligen öppnat upp för att konventionen kan vara en sådan ”annan lag” som fastställelsetalan kan grunda sig på i enlighet med tredje stycket.

4.2 Fastställelsetalan med stöd av Europakonventionen?

Som tidigare nämnt konstaterade HD i *Klimattalan* att konventionen gäller som svensk lag och att tredje stycket i RB 13:2 lämnar ett utrymme för att tillåta en fastställelsetalan för konsekvenser av klimatförändringar när det krävs enligt artikel 6 och det finns ett tillräckligt orsakssamband till artikel 8.[163] Målet har diskuterats flitigt i doktrinen. Enligt Hardenberger, Groussot och Bogojević har bestämmelsens tredje stycke aldrig tidigare tillämpats på detta sätt,[164] vilket medför vissa tolkningssvårigheter. De anför att:

> ”I linje med Högsta domstolens beslut saknas det förutsättningar att uppta en fullgörelsetalan till prövning och en förutsättning för access to justice är därför att talan utformas på ett sätt som är förenligt med 13 kap. 2 § RB. Som konstaterats tidigare i uppsatsen har bestämmelsens tredje stycke, såvitt vi känner till, inte tidigare tillämpats med hänvisning till varken artikel 6 EKMR (som svensk lag) eller 2 kap. 11 § andra stycket RF. Detta innebär att det idag råder viss oklarhet i fråga om hur kravet på lagstöd för att tillåta en fastställelsetalan ska uppfattas.”[165]

De menar vidare att avgörandet ger uttryck för att fastställelsetalan för en påstådd rättighetsöverträdelse, oberoende av om kränkningen konstituerar ett rättsförhållande, kan prövas med stöd av tredje stycket mot bakgrund av konventionens ställning som svensk lag. Vid en sådan tolkning skulle de tillämpningsproblemen som aktualiseras genom första och andra stycket (abstrakt normprövning eller yrkande som tar sikte på sakförhållanden) undanröjas. I detta fall begränsas nödvändigtvis inte heller fastställelsetalans tillämpningsområde till de typexempel som tidigare nämnts. En styrka med denna lösning är enligt dem är att tolkningen

---

[162] Fitger m.fl., Rättegångsbalken (10 december 2025, JUNO), 13 kap. 2 §.

[163] Se avsnitt 2.3 och NJA 2025 s. 88 punkt 68–70 och 79.

[164] Hardenberger, Groussot och Bogojević (2025) s. 825 med hänvisning till att fastställelsetalan tidigare tillåtits enligt utsökningsbalken (1981:774), varumärkeslagen (1960:644), patentlagen (1967:837), mönsterskyddslagen (1970:485), växtförädlarrättslagen (1997:306), lagen (1974:371) om rättegången i arbetstvister och lönegarantilagen (1992:479).

[165] Hardenberger, Groussot och Bogojević (2025) s. 831.

är förenlig med svensk processrätt i övrigt och inte förändrar uppfattningen av vad som utgör ett fastställbart rättsförhållande. Ett problem är dock att det är oklart hur närliggande fall, exempelvis en talan som inte aktualiserar artikel 6, ska behandlas om konventionen uttryckligen konstateras utgöra tillämplig lag enligt tredje stycket.[166]

På diskrimineringsrättens område har även regeringen uppfattat luckan i tredje stycket. År 2024 genomfördes en utredning om huruvida det skulle införlivas en ny bestämmelse i diskrimineringslagen om att enskilda får föra fastställelsetalan om att diskriminering förekommit.[167] Den tilltänka bestämmelsen löd enligt följande:

> 6 kap. 2 a §
> Den som anser sig ha blivit diskriminerad i strid med denna lag får föra talan om att få fastställt att så är fallet. […]

Ändringen syftade till att genomföra artikel 14 i EU:s lönetransparensdirektiv som en följd av EU-domstolens dom *Braathens*. Lönetransparensdirektivet gäller visserligen endast diskrimineringsgrunden kön, men mot bakgrund av EU-domstolens uttalade krav på effektivt rättsskydd skulle den tilltänkta bestämmelsen sträcka sig längre än direktivets krav och tillämpas på samtliga diskrimineringsförbud och diskrimineringsgrunder för alla enskilda personer, inte endast i arbetsförhållanden.[168] Regeringens utredning konstaterade att ”EU-domstolens förhandsavgörande och Högsta domstolens dom visar att svensk rätt inte fullt ut uppfyller unionsrättens krav på att enskilda som anser sig utsatta för diskriminering ska kunna få prövat om så är fallet.”[169] Av denna anledning menade utredningen att det behövde införas en sådan ”annan lag” som hänvisas till i RB 13:2 tredje stycket.[170] Utredningen framhöll att möjligheten till fastställelsetalan kan tänkas komma att få betydelse för enskilda, men att det bedöms vara få personer som kommer begära en prövning av den materiella frågan vid ett orent medgivande.[171] Vad denna slutsats baseras på framgår inte. Emellertid meddelade regeringen i mars 2026 att det inte kommer läggas fram någon proposition, skälen för detta hade inget att göra med frågan om fastställelsetalan.[172] Således finns det

[166] Se Hardenberger, Groussot och Bogojević (2025) s. 818 och 825–826.
[167] SOU 2024:40.
[168] Ibid. s. 199 och 266.
[169] Ibid. s. 199.
[170] Ibid. s. 199.
[171] Ibid. s. 306–307.
[172] Regeringskansliet, ’Regeringen vill omförhandla lönetransparensdirektivet’, 2026 https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2026/03/regeringen-vill-omforhandla-lonetransparensdirektivet/ (besökt 6 mars 2026).

ännu ingen uttrycklig bestämmelse i svensk rätt om vad som kan utgöra ”annan lag” i tredje styckets mening.

Att låta konventionen utgöra annan lag i tredje styckets mening innebär utan tvekan en utvidgning av regelns traditionella tillämpningsområde, även om det är oklart i vilken utsträckning den kan användas för andra typer av anspråk rörande mänskliga rättigheter. Om konventionen generellt skulle utgöra sådan annan lag skulle det sannolikt öppna upp för fler yrkanden att prövas som fastställelsetalan än tidigare. Den traditionella tillämpningen kring specialreglering har dock utformats efter specifika behov på specifika rättsområden där det får antas att lagstiftaren noggrant utformat bestämmelsen på ett sätt som harmoniserar med lagstiftningen i övrigt. Konventionen är inte uppbyggd på motsvarande sätt så att tolka den direkt som lag kan bli systematiskt problematiskt. Till exempel artikel 6, som har använts på detta sätt, är som tidigare nämnt en allmänt hållen rättssäkerhetsgaranti och reglerar inte den specifika rätten att pröva sin sak genom fastställelsetalan. Om artikeln skulle tolkas som en ”ventil” för anspråk på i princip vilket rättsområde som helst, riskerar det att uppstå en oförutsebarhet i vilka typer av anspråk som kan prövas.

4.3 Begränsningar av skyddet enligt artikel 6

HD har således uttalat att konventionen *kan* vara sådan annan lag, men endast om en prövning krävs enligt artikel 6, vilket förutsätter att artikel 6 också är tillämplig.[173] HD var dock tydliga med denna regel gäller för klimatfrågor där domstolen lade stor vikt vid klimatfrågors säregenhet. Om prövningen av ett annat fall med åberopande av en annan rättighet, skulle följa samma struktur, är oklart. Utifrån HD:s resonemang är det dock möjligt att så skulle vara fallet i de fall där det krävs enligt artikel 6.[174]

En begränsning följer av vad som utgör en ”civil” rättighet i enlighet med artikel 6.1 och därmed vilka typer av rättigheter som aktualiserar ett skydd enligt artikeln.[175] Om ett beslut eller avgörande avser en civil rättighet ska rättigheten som bekant kunna bli föremål för domstolsprövning, men HD:s tolkning av konventionen som annan lag aktualiseras inte ens om rättigheten inte omfattas av artikel 6. Som en generell utgångspunkt har Europadomstolen konstaterat att en *materiell* bestämmelse som begränsar möjligheten till prövning gör att rättigheten faller utanför artikel 6, eftersom artikeln endast garanterar en processuell rätt till prövning av befintliga rättigheter. En civil rättighet kräver alltså att det finns en

[173] NJA 2025 s. 88.

[174] Ibid. punkt 70.

[175] För artikelns tillämpningsområde se avsnitt 2.3.

materiell nationell bestämmelse som anger att den enskilde har rättigheten i fråga.[176] I *Klimattalan*, mot bakgrund av *Verein KlimaSeniorinnen*, uttalas att effekter av klimatförändringar kan skyddas enligt artikel 8 och därmed betraktas som en civil rättighet. Vilka andra rättigheter som betraktas som civila rättigheter är inte helt klart, och eftersom det inte framgår av lag behöver man se till praxis.

Utöver effekter av klimatförändringar är anspråk som aktualiserar egendomsskyddet sådana som i flertalet mål ansetts utgöra civila rättigheter av Europadomstolen. Så har exempelvis varit fallet avseende byggnadsförbud och rätten att använda sin fastighet,[177] äganderätten till vatten i en brunn på sin fastighet som förorenats,[178] en tillståndsrätt för affärsverksamhet som påverkar sökandens rätt att använda sin egendom[179] och serveringstillstånd för alkohol.[180] Rätten att inte diskrimineras vid tilldelning av offentliga kontrakt på grund av religiös eller politisk åsikt har också ansetts vara en civil rättighet.[181] Yttrande- och tryckfrihet är sådana rättigheter som man skulle kunna tänka sig vilja åberopa i domstol och som tydligt framgår av inhemsk lag, men såvitt har kunnat utrönas har Europadomstolen aldrig uttalat att det är en civil rättighet. Vidare är svensk praxis är knapphändig, men HFD har konstaterat att statsbidrag till organisation, media och idrottsförening,[182] parkeringstillstånd för rörelsehindrade,[183] reseersättning vid sjukhusvård[184] och skyddsjakt[185] är civila rättigheter. Sådana anspråk som enligt praxis fallit utanför artikel 6.1 tillämpningsområde är bland annat skattetvister,[186] utvisning och immigration,[187] politiska rättigheter såsom rätten att kandidera i val[188] samt disciplinära åtgärder på grund av störande uppträdande i domstol.[189] Inom dessa områden kan det därför uteslutas att en prövning av påstådda

---

[176] Se Danelius m.fl. (2021) s. 190 med hänvisning till Roche mot Förenade kungariket (32555/96) dom den 19 oktober 2005, Pereira Henriques m.fl. mot Luxemburg (60255/00) dom den 9 maj 2006 och Boulois mot Luxemburg [GC] (37575/04) dom den 3 april 2012.

[177] Sporrong och Lönnroth mot Sverige (7151/75;7152/75) dom den 23 september 1982, punkt 79–83 samt Allan Jacobsson mot Sverige nr 1 (10842/84) dom den 25 oktober 1989, punkt 69–74 och nr 2 (16970/90) dom den 19 februari 1998, punkt 36–42.

[178] Zander mot Sverige (14282/88) dom den 25 november 1993, punkt 22–25.

[179] Benthem mot Nederländerna (8848/80) dom den 23 oktober 1985, punkt 32–36.

[180] Tre Traktörer Aktiebolag mot Sverige (10873/84) dom den 7 juli 1989, punkt 40-43.

[181] Tinnelly and Sons Ltd m.fl. och McElduff m.fl. mot Förenade kungariket (20390/92; 21322/93) dom den 10 juli 1998, punkt 61.

[182] RÅ 2004:122; HFD 2016 ref. 49; HFD 2019 ref. 43.

[183] HFD 2016 ref. 41.

[184] HFD 2019 ref. 10.

[185] HFD 2018 ref. 46.

[186] Ferrazzini mot Italien [GC] (44759/98) dom den 12 juli 2001, punkt 25–29.

[187] Maaouia mot Frankrike [GC] (39652/98) dom den 5 oktober 2000, punkt 36–41.

[188] Pierre-Bloch mot Frankrike (24194/94) dom den 21 oktober 1997, punkt 50–53.

[189] Ravnsborg mot Sverige (10730/84) dom den 23 mars 1994, punkt 34.

rättighetsöverträdelser skulle åtnjuta ett skydd till prövning enligt artikel 6. Ett exempel på en rättighet där det förefaller finnas relativt goda förutsättningar att föra en fastställelsetalan är vid påståenden om diskriminering. Diskrimineringsförbudet är tydligt förankrat i nationell lag vilket krävs enligt artikel 6 och styrks dessutom av skyddet i konventionen enligt artikel 14 samt att HD har konstaterat att det finns en rätt till sakprövning även om sökanden ges ersättning.[190]

Sammanfattningsvis har framgått att tredje stycket kan aktualiseras när artikel 6 kräver en prövning, men att detta förutsätter att artikeln är tillämplig och att det finns ett tillräckligt orsakssamband till aktualiserad rättighet. I det följande analyseras därför om och hur en talan kan föras genom tillämpning av första eller andra stycket i de fall dessa förutsättningar inte är uppfyllda.

[190] NJA 2021 s. 1093 och C-30/19 Diskrimineringsombudsmannen mot Braathens Regional Aviation AB, ECLI:EU:C:2021:269.

5 Kan en rättighetsöverträdelse prövas som fastställelsetalan enligt första och andra stycket?

5.1 Varför vill man föra en fastställelsetalan?

Inledningsvis kan frågan ställas varför det skulle finnas ett intresse av att väcka en fastställelsetalan när domen inte blir exigibel. Det kan identifieras två svar på denna fråga. Dels borde det finnas fall där en fullgörelsetalan helt enkelt inte är möjlig och man ändå vill få en rättighet prövad, dels går det att se vissa scenarion där fastställelsetalan är det mest lämpliga alternativet även om det vore möjligt att väcka en fullgörelsetalan.

Ett exempel på när fullgörelsetalan inte är möjligt, är enligt Jarnesand när fullgörelsetidpunkten ännu inte inträtt. När det rör sig om en kommande skadeståndstalan kan processekonomiska skäl motivera att skadeståndsskyldigheten i sig behöver fastställas innan fullgörelsetalan kan föras om skadornas storlek. Genom att fastställelsetalan föregriper en ännu inte väckt fullgörelsetalan, kan behovet av en senare fullgörelsetalan i många fall bortfalla vilket är positivt ur processekonomiskt hänseende.[191]

Att fastställelse är det mest lämpliga alternativet utifrån kärandens intressen även om en fullgörelsetalan är möjlig, kan ha flera skäl. Jarnesand anför att den mest uppenbara fördelen är den prejudiciella betydelsen genom den positiva rättskraft som en fastställelsedom för med sig.[192] Hon framhåller att om käranden under en pågående fullgörelsetalan modifierar sin talan från fullgörelse till fastställelse, utgör det en ändring av talan enligt med 13 kap. 3 § st. 3 RB och inte en inskränkning av talan. Detta innebär att den ursprungliga fullgörelsetalan har ändrats och inte fått rättskraft, vilket innebär att käranden kan pröva samma sak vid ett senare tillfälle genom fullgörelsetalan.

En kategori av fastställelsetalan som särskiljer sig från typfallen och som är svårare att föra, är enligt Jarnesand när det inte finns en tilltänkt senare fullgörelsetalan och käranden vill få fastställt att ett visst rättsförhållande äger giltighet

[191] Jarnesand (2025) s. 66-67.
[192] Ibid. s. 66.

trots att det saknas intresse av en kommande fullgörelsetalan, eller att fullgörelsen ligger bakåt i tiden.[193] Det är enligt min mening i denna kategori som anspråk om påstådda rättighetsöverträdelser sannolikt skulle falla. Det borde finnas situationer där det inte är möjligt eller lämpligt att yrka skadestånd, vare sig vid tillfället för fastställelsetalans väckande eller i en senare process. Skälet till att käranden väljer att inte yrka på skadestånd även om det vore möjligt, har i praktiken visat sig kunna grunda sig på personliga preferenser där en prövning som resulterar i ett erkännande är viktigare än ekonomisk ersättning.[194] Det skulle också kunna handla om att käranden gjort en riskavvägning mellan eventuell vinst i ett skadeståndsmål i förhållande till den ekonomiska bördan vid en förlust.

Därutöver kan fastställelsetalan enligt Jarnesand syfta till att åstadkomma preskriptionsavbrott.[195] Preskriptionsavbrott som skäl för fastställelsetalan bör vara relevant innan preskription inträtt, men före käranden väcker en fullgörelsetalan, i syfte att säkerställa att anspråket inte preskriberas under tiden. I detta fall behöver talan uppfylla rekvisiten i RB 13:2 och sannolikt dessutom motiveras av att en fastställelsetalan är lämpligt.

Ett annat skäl att väcka fastställelsetalan kan vara att de skadeståndsgrundande handlingarna redan är preskriberade och att ett yrkande om fastställelse därmed är det enda återstående alternativet för prövning. Den allmänna preskriptionsfristen på 10 år gäller även för den skadeståndsgrundande handlingen vid statens överträdelser av mänskliga rättigheter.[196] En talan om fastställelse för samma överträdelse, men utan yrkad skadeståndsskyldighet, torde enligt Lindgren dock inte kunna preskriberas enligt svensk rätt eftersom preskriptionslagens tillämpningsområde är begränsat till fodringar där en fastställelse om ett rättsförhållande föreligger inte kan anses utgöra en fordran.[197] Detta innebär att det inte finns någon tidsgräns för när fastställelsetalan kan föras, och kan därmed vara en möjlig lösning för en enskild som vill få en rättighetsöverträdelse fastställd i fall där den skadeståndsgrundande handlingen har preskriberats men där konventionen kräver ett effektivt rättsmedel. Dessutom har Europadomstolen framhållit att formella krav som kan hindra en möjlighet till domstolsprövning inte bör ges en ”särskilt sträng” tolkning, där en för strikt tillämpning av preskriptionsregler som hindrat käranden att utnyttja ett rättsmedel som varit tillgängligt för dem, har utgjort en överträdelse av konventionen. Artikel 13 kan därmed kräva att

[193] Jarnesand (2025) s. 66–67.
[194] I jämförelse till Regionens medgivande och Flygbolagets medgivande.
[195] Jarnesand (2025) s. 66.
[196] Se 2 § preskriptionslagen och Lindgren (2012) s. 53.
[197] Lindgren (2012) s. 57 och 59.

domstolarna åsidosätter preskriptionsregler för att ge genomslag för konventionens skydd.[198]

Situationen kan illustreras genom ett liknande fall som nyligen prövades av Norges högsta domstol.[199] I målet yrkade två personer fastställelse av statens rättighetsöverträdelser enligt konventionen mot bakgrund av att de varit utsatta för otillåtna tvångsåtgärder inom psykiatrin. Syftet med stämningarna var att klargöra att tröskeln för att använda tvång inom psykiatrin varit för låg, och parterna hävdade att fastställelsetalan var den enda möjligheten till domstolsprövning när prövning inte kan ske som led i en prövning av skadeståndsskyldighet.[200] Staten å andra sidan menade att konventionernas krav på domstolsprövning effektivt tillgodoses genom att kärandena kunnat överklaga och kräva ersättning hos ett nationellt tillsynsorgan[201], och att ett behov av moralisk upprättelse inte är tillräckligt för att tillåtna prövningen enligt nationell rätt.[202] I högsta instans gällde prövningen om domstolar kan tillåta en fastställelsetalan trots att de skadeståndsgrundande handlingarna var preskriberade. Høyesteretten framhöll att:

> ”Enligt min mening måste talan väckas avseende påstådda konventionsbrott i den mån de har tillräcklig aktualitet. En dom som fastställer att ett sådant brott mot de mänskliga rättigheterna har begåtts mot parten kommer att innebära något mer än en rent moralisk upprättelse. För parten har det ett särskilt återställande värde att få fastställt av domstolarna att ens mänskliga rättigheter har kränkts. I de fall där målet väcker principiella frågor kan detta också vara av värde för samhället i övrigt.” [203]

Domstolen kom till slutsatsen att endast de tvångsåtgärder som klaganden utsatts för i närtid fick tas upp till prövning utifrån rätten till effektivt rättsmedel, men resten avvisades på grund av bevissvårigheter.[204]

Det skiljaktiga justitierådet Hellerslia menade att artikel 13 ställer krav på att överträdelser *repareras*. En tillräcklig reparation kan vara ett konstaterande i domslutet, även om det inte är helt klart att detta krävs enligt konventionen eller om

---

[198] Lindgren (2012) s. 57 med hänvisning till Beles mot Tjeckien (47273/99) dom den 12 november 2002 och Stagno mot Belgien (1062/07) dom den 7 juli 2009.

[199] Även om målet prövades utifrån norsk processrätt illustrerar det för svenskt vidkommande ett exempel på när fastställelsetalan är det enda alternativet på grund av att den skadevållande handlingen har preskriberats och prövning samtidigt krävs enligt artikel 13 i konventionen. Det relevanta är inte de rättsliga bedömningarna utan att illustrera att en liknande situation skulle kunna uppstå i Sverige med åberopande av samma konventionsbaserade rättigheter.

[200] HR-2024-826-AP punkt 14 och 17. [Författarens översättning].

[201] Kontrollkommissionen för psykisk hälsovård är ett oberoende tillsynsorgan som övervakar det juridiska skyddet för patienter som omfattas av obligatorisk psykiatrisk vård.

[202] HR-2024-826-A punkt 25.

[203] Ibid. punkt 50. [Författarens översättning].

[204] Ibid. punkt 63–64.

det räcker med att kränkningen framgår av domskälen. Han menar att det processrättsliga rekvisitet för domstolsprövning i norsk lag – som stadgar att talan ska gälla något som ger en rättsverkan,[205] i likhet med det svenska kravet på rättsföljd – är uppfyllt eftersom konstaterandet av en rättighetsöverträdelse i sig genom reparationsfunktionen, gör att det finns en rättsverkan.[206] Med andra ord menar han att reparationen är rättsföljden. Genom en liknande tolkning i svensk rätt borde det vara möjligt att pröva en rättighetsöverträdelse även genom första stycket, utan en koppling till skadestånd.

5.2 Hur ska talan utformas för att avse ett rättsförhållande?

5.2.1 Vilket stycke ska åberopas?

Ett påstående om att staten har agerat på ett visst sätt, vilket föranlett en överträdelse av en rättighet, framstår vid första anblick som ett rent sakförhållande, det vill säga som faktiska omständigheter snarare än ett rättsligt förhållande. I det fall domstolen har försökt tänja på rättsförhållandebegreppet, men hur mycket det än utvidgas, finns fortfarande inte en rättsföljd vilket innebär att talan ska avvisas. I detta fall gör sig staten eventuellt skyldig till ett konventionsbrott och måste därför ändå på något sätt pressa in talan till att fungera genom RB 13:2. Frågan uppstår då hur detta ska göras på mest lämpliga sätt. Det är oklart vilket stycke i RB 13:2 som yrkandet ska baseras på eller hur bedömningen om vilket stycke som är tillämpligt ska göras. Hardenberger, Groussot och Bogojević har belyst dessa frågor:

> ”Jämförs beslutet i Regionens medgivande med beslutet i Klimattalan uppstår frågan om en framtida klimattalan — förd av en lämplig och representativ förening och gällande en påstådd kränkning av grund läggande fri- och rättigheter — ska tillåtas med motiveringen att kränkningen utgör ett sådant rättsförhållande som avses i 13 kap. 2 § första och andra stycket RB, eller med stöd av artikel 6 EKMR och 2 kap. 11 § andra stycket RF som svensk (grund)lag. Och om talan vilar på unions rättslig grund, är det då artikel 47 i stadgan och/eller unionsrättens mer vidsträckta krav på tillgång till ett effektivt rättsmedel som medför att fastställelsetalan ska tillåtas, eller bör resonemanget snarare bygga vidare på vad som ligger i kravet på att talan ska omfatta ett visst

[205] Se bland annat HR-2024-826-A punkt 30, 74 och 76.
[206] HR-2024-826-A punkt 73–78.

> rättsförhållande? Frågan kan uppfattas som rent processteknisk, men kan när den ställs på sin spets få avgörande betydelse."[207]

De menar således att HD:s praxis är inkonsekvent i frågan om en påstådd rättighetsöverträdelse ska tillåtas eftersom kränkningen uppfyller definitionen av att utgöra ett rättsförhållande, eller om tillåtligheten i stället ska prövas utifrån om det är nödvändigt enligt konventionsrätten. Utifrån gällande rätt är det svårt att identifiera en generell regel eller prövningsordning för anspråk av olika typer av rättigheter, men uppsatsens utredning ger upphov till två möjliga tolkningar.

Antingen prövas tillåtligheten först utifrån om yrkandet uppfyller rättsförhållandebegreppet och övriga rekvisit i RB 13:2 första stycket och om detta inte är uppfyllt prövar domstolen ändå om talan behöver tillåtas utifrån artikel 6 eller artikel 13. Om domstolen i detta skede skulle komma till slutsatsen att en fördragskonform tolkning innebär en alltför extensiv tolkning av RB 13:2, går man vidare till den sista möjligheten i tredje stycket. Detta påminner om den prövning som gjordes i *Klimattalan* och *Regionens medgivande*. En annan variant innebär att domstolen inledningsvis undersöker vilken rättighet som åberopas och vad rättigheten omfattar. Om rättigheten aktualiserar en rätt till sakprövning i domstol bedömer domstolen därefter vilket stycke i RB 13:2 som är tillämpligt. Denna variant skulle också innebära en fördragskonform tolkning, men vara en mer direkt tillämpning av konventionen. Problemet kvarstår dock att talan måste passa in i RB:s systematik.

Det kan anses vara en närmast metodologisk fråga hur prövningen ska gå till, men det skulle kunna få betydelse för möjligheten att förutse vilka yrkanden som är prövningsbara. Något som ändå är en grundläggande rättssäkerhetsfråga. Det kan även tänkas få betydelse för hur en praktiker utformar yrkandet.

Bland annat uppstår frågan om det är nödvändigt att ange vilken rättighet som åberopas och till och med vilken artikel som hänvisas till, eller om det är *jura novit curia*. I enlighet med principen behöver parterna i normalfallet inte åberopa vilken rättsregel ett yrkande grundar sig på eftersom det är domstolens uppgift att identifiera och tillämpa gällande rätt. Vid yrkanden om påstådda rättighetsöverträdelser finns dock risken att rättsföljdsanknytningen inte är tillräckligt preciserad om inte klaganden anger vilken rättighet som har kränkts och hur. Denna risk bekräftades i ett av de ovan refererade tingsrättsavgörandena[208] där käranden i sitt yrkande angett både rättighet och förklarat varför rättigheten blivit kränkt, men yrkandet ansågs ändå vara för opreciserat eftersom det inte uttryckligen beskrev hur de påstådda överträdelserna varit skadeståndsgrundande. Det framstår därmed som att yrkandet behöver ange vilken rättighet som åberopas, varför och

---

[207] Se Hardenberger, Groussot och Bogojević (2025) s. 827–828.

[208] Stockholms tingsrätt, dom den 5 februari 2026 i mål 18775-25.

hur motparten har kränkt rättigheten. Detta är, enligt min mening, högre krav på yrkandets utformning än vad som vanligtvis ställs på yrkanden i dispositiva tvistemål.

Samma krav på utförlighet vid yrkandets utformning behöver nödvändigtvis inte gälla om domstolen skulle pröva målet enligt den ovan sistnämna metoden. Om domstolen inledningsvis skulle pröva talan utifrån vilken rättighet som aktualiseras (exempelvis rätten till kroppslig integritet som aktualiserar rätt till ett effektivt rättsmedel) skulle utgångspunkten vara om den enskilde har rätt till prövning eller inte. Om svaret är jakande, blir detta utgångspunkten och gör tredje stycket i RB 13:2 tillämpbart, eftersom det redan är utrett att prövning krävs enligt annan lag vilket konventionen visat sig vara.[209] Det är möjligt att yrkandet i denna situation inte skulle behöva beskriva hur kränkningen varit skadeståndsgrundande eftersom det inte behöver uppfylla rättsförhållandebegreppet utan i stället följer av rätten till prövning enligt konventionen.

5.2.2 Kravet på rättsföljdsanknytning

Frågan om hur yrkandet ska utformas aktualiserar även frågan hur kravet på en tillräcklig rättsföljdsanknytning ska tolkas. HD har som nämnt konstaterat att talan måste anknyta till minst en rättsföljd och att yrkandet om en viss rättsföljd måste ha en tillräckligt tydlig koppling till konkreta omständigheter som åberopas som grund för att inte utgöra ett (icke-prövningsbart) sakförhållande.[210] Denna praxisuppkomna regel framgår inte av lag och doktrinen är oenig om hur kravet ska tolkas. Även om rättsvetenskapsmän har olika uppfattningar om varför kravet på rättsföljdsanknytning finns, är de ense om att yrkandet ska vara tillräckligt preciserat så att rättskraftsverkningarna av domen kan överblickas.[211] Vad preciseringskravet innebär är emellertid oklart.

Lindells uppfattning framstår som den mest generösa och menar att det räcker att yrkandet är tillräckligt preciserat, eftersom rättsförhållandet konstitueras genom att domstolen fastställer ett rättsfaktum. Fastställandet av rättsförhållandet behöver dock fortfarande ha förutsebara konsekvenser. Frågan är om en rättighetsöverträdelse uppfyller detta eftersom en överträdelse inte kan förutse en rättsföljd på samma sätt som exempelvis ett avtalsbrott. För att ett yrkande ska tillåtas enligt Lindells uppfattning måste den enskilde alltså åberopa ett rättsfaktum. Det skulle exempelvis kunna vara att fastställa att staten har kränkt rätten till egendomsskydd genom att ta kärandens egendom eller som i *Regionens medgivande* att tingsrätten ska fastställa att regionen i samband med klagandens

[209] Se avsnitt 4.

[210] NJA 2013 s. 209.

[211] Se avsnitt 3.1.

förlossning genomförde yttre press mot hennes vilja och därmed har överträtt artikel 8 i konventionen.

Fitger samt Ekelöf och Boman ställer högre krav på att yrkandet måste ange en rättsföljd eftersom yrkandet i sådana fall blir preciserat och talan därmed får förutsebara konsekvenser. Vid rättighetsöverträdelser blir det svårt att nå upp till detta krav med någon annan rättsföljd än ett skadeståndsanspråk, som i praktiken visat sig vara den endas förutsebara rättsföljden.[212] Samtidigt har Hellner belyst att HD inte heller besvarat frågan varken genom *Klimattalan* eller *Regionens medgivande*, vilket innebär att rättsläget fortfarande är både oklart och öppet för tolkning.

Båda de redogjorda tolkningarna förutsätter emellertid att domens konsekvenser ska vara överblickbara, och ett skadeståndsyrkande är den enda rättsföljd som godtagits i praxis. Det är därmed oklart vad en annan överblickbar rättsföljd skulle kunna vara vid påstådda rättighetsöverträdelser om den enskilde inte yrkar skadestånd. Frågan uppstår då hur anspråk ska hanteras där skadestånd varken är möjligt eller lämpligt, och om rätten till prövning därigenom blir alltför inskränkt genom att en fastställelsetalan inte kan föras oberoende av en fullgörelsetalan. Ett sådant scenario identifieras av Maunsbach kopplat till diskriminering i ljuset av *Flygbolagets medgivande*. Hon konstaterar att ingen av de två taleformerna passar när ersättning redan är betald eftersom det inte finns någon fullgörelse att kräva, samtidigt som en fastställelse av diskriminering är ett rent sakförhållande som inte är möjligt att pröva enligt RB 13:2. Hon ställer sig frågande till om domstolen ändå ska tillåta en talan i ett sådant fall.[213]

Maunsbach identifierar alltså en situation där yrkandet avser fastställa att en person blivit utsatt för en kränkning, men utan att det finns en rättsföljd, vilket gör att en fullgörelsetalan inte är ett alternativ. För att detta yrkande ska kunna prövas som en fastställelsetalan enligt första stycket skulle det krävas att rättighetsöverträdelsen *i sig* anses vara ett rättsförhållande, det vill säga att ett påstående om att motparten kränkt ens rättigheter i sig uppfyller definitionen av att parterna har ett rättsförhållande.

HD har aldrig prövat huruvida en påstådd rättegångsöverträdelse är ett rättsförhållande i sig eller uppfyller kraven i enligt första stycket för att vara det. I både *Regionens medgivande* och *Flygbolagets medgivande* fanns en koppling till diskrimineringsersättning. I *Flygbolagets medgivande* tog HD aldrig ställning och i *Regionens medgivande* är det svårt att dra några slutsatser vad som hade gällt om det inte förelåg ett orent medgivande. I båda målen framhöll HD på ett generellt plan att

---

[212] Se bland annat Stockholms tingsrätt dom den 5 februari 2026 i mål 18775-25.

[213] Maunsbach, 'EU-rättens företräde framför nationella civilprocessuella regler', s. 5. JP Juridiskt bibliotek, publicerad 7 juni 2021.

det föreligger ett krav på en preciserad rättsföljd, men i de enskilda fallen valde HD en annan teknisk väg genom andra och tredje stycket än att erkänna rättighetsöverträdelserna som ett rättsförhållande. Det närmaste svaret på frågan om rättsföljdskravet återfinns i det sistnämnda tingsrättsmålet som avslog yrkandet om en påstådd rättighetsöverträdelse eftersom rättsföljdsanknytningen var för opreciserad utifrån skadeståndsgrunderna. Tingsrättens avgörande kan anses ge uttryck för att det krävs en rättsföljdsanknytning även vid fastställelse av rättighetsöverträdelser, och den enda slutsatsen som kan dras av HD:s praxis är att rättsföljden ska vara skadestånd.[214] Detta innebär att anspråk om påstådda rättighetsöverträdelser där skadeståndsersättning inte aktualiseras, riskerar att falla utanför båda taleformerna. Den enskilde skulle därmed sakna möjlighet till prövning nationellt eftersom de två taleformerna är uttömmande i svensk rätt.

Även om rättsläget således är oklart finns argument för att en överträdelse i sig skulle kunna vara ett rättsförhållande. Om så vore fallet skulle inte samma problematik med ordalydelsen i RB 13:2 föreligga. I jämförelse till Hellerslias skiljaktiga mening i det norska målet är det möjligt att sakprövningen i en fastställelsetalan har en reparativ funktion där reparationen i sig kan utgöra en rättsföljd som krävs enligt första stycket.[215] Det skulle också kunna vara så att en rättighetsöverträdelse kan fastställas utan en konkret rättsföljd i enlighet med andra stycket, om en rättsföljd kan utläsas av ett separat fullgörelseyrkande. Utifrån *Regionens medgivande* där det fanns en ursprunglig fullgörelsetalan, kan vägen genom andra stycket innebära att kopplingen till en rättsföljd implicit följer av fullgörelseyrkandet.[216] Det skulle slutligen också kunna vara så att när det gäller överträdelser av en konventionsrättighet är det möjligt att få ett rättsfaktum fastställt utan att det finns en tydlig koppling till en rättsföljd enligt tredje stycket.[217] Detta antyds i både *Regionens medgivande* och *Klimattalan* genom en parts rätt att få rättighetsöverträdelsen prövad och fastställd och de anpassningar som svensk rätt behöver göra för att uppfylla dessa krav.[218]

---

[214] Eftersom det är ett underrättsavgörande bör det beaktas att avgörandet dock har begränsat rättskällevärde.

[215] Se HR-2024-826-AP.

[216] Maunsbach, 'Analys av HD-beslut – "Regionens medgivande". Orent medgivande vid rättighetsöverträdelse: ett praktiskt exempel på när dispositionsprincipen får vika för rätten till ett effektivt rättsmedel', s. 4. JP Infonet, publicerad 3 jun 2025.

[217] Maunsbach, 'Analys av HD-beslut – "Regionens medgivande". Orent medgivande vid rättighetsöverträdelse: ett praktiskt exempel på när dispositionsprincipen får vika för rätten till ett effektivt rättsmedel', s. 4. JP Infonet, publicerad 3 jun 2025. Se även Hellner i avsnitt 3.1.

[218] Se NJA 2025 s. 271 punkt 12 om att rättegångsbalkens regler behöver anpassas för att uppfylla konventionens rättigheter.

5.3 Prejudiciella prövningar av rättighetsöverträdelser

De förutsättningar för prövning som redogjorts för gäller som nämnt både för första och andra stycket, med undantag för förfångsrekvisitet som inte behöver vara uppfyllt vid prövning enligt andra stycket.[219] Andra stycket kan således tillämpas om rättighetsöverträdelsen kan prövas som en prejudiciell fråga i ett annat mål. Den traditionella tillämpningen har varit att detta sker genom att fastställeleyrkandet kumuleras med en fullgörelsetalan om skadestånd från start där kränkningen prövas i sak för att avgöra skadeståndsfrågan, men enligt HD:s praxis kan det även ske genom en ändring av talan i ett senare skede i en pågående process där det plötsligt blir aktuellt med en separat fastställelsetalan eftersom motparten medgett skadeståndsskyldighet.[220]

I *Regionens medgivande* bygger motiveringen på att fullgörelsetalan redan är väckt, och det orena medgivandet aktualiserar behov av en separat prövning av kränkningen som annars inte skulle prövats, vilket gör att fastställelsetalan tillåts vid sidan av en fullgörelsetalan som en prejudiciell fråga enligt andra stycket. Trots att käranden medges ersättning som kompensation har alltså praxis konstaterat att rätten till ett effektivt rättsmedel i dessa fall även ger en rätt att få en prövning i sak. Det kan frågas vad som händer ifall denna sakprövning, efter ett medgivande, kommer fram till att en överträdelse inte har skett. I *Regionens medgivande* framhålls att det kan bli processrättsligt problematiskt hur överrätten ska döma i ett mål där svaranden medgett kärandens yrkande, och underrätten har kommit fram till att det inte förekommit någon överträdelse, men målet ändå har överklagats.[221] En annan osäkerhet kring det orena medgivandet är att klagandens processuella ställning blir beroende av motpartens processtrategi. Det vill säga, om talan bestrids i sin helhet från början kan rättighetskränkningen antingen prövas prejudiciellt enligt andra stycket, vilket sannolikt skulle vara den mest lämpliga lösningen enligt HD, eller möjligtvis självständigt enligt första stycket. Om det däremot finns ett orent medgivande, eller om motparten ändrar sin inställning på ett sådant sätt under processens gång, finns förutsättningar för en separat fastställelsetalan vid sidan av fullgörelsetalan.

Trots dessa aspekter får möjligheten att pröva fastställelsetalan i en separat process vid ett orent medgivande som regel anses tillåtet baserat på praxis. Oklarheten ligger snarare i vad som gäller om det inte finns ett orent medgivande eller om det kan dras några generella slutsatser om samma regel kan tillämpas vid åberopande av andra rättigheter än de som prövats i praxis.

---

[219] Se avsnitt 3.1.1.

[220] Jfr. Regionens medgivande och Flygbolagets medgivande.

[221] Se NJA 2025 s. 271.

I praktiken får det stor skillnad om kränkningen prövas i en separat fastställelsetalan där kränkningen fastställs i domslutet, eller endast som en omständighet i en fullgörelsetalan. Om saken prövas prejudiciellt och fastställs genom dom får domen positiv rättskraft och kan användas i en senare fullgörelsetalan, samt negativ rättskraft och kan därmed inte prövas på nytt.[222] Likväl frånfaller endast klagorätten till Europadomstolen om staten vidgått att det skett en kränkning eftersom det krävs enligt artikel 13 att rättsmedlet leder till en dom eller beslut som kan verkställas.[223] Dessa aspekter borde ur ett processekonomiskt hänseende i flera fall motivera en separat fastställelsetalan. En annan aspekt är att artikel 13 eventuellt kräver ett konstaterande i domslutet för att kränkningen ska anses vara en tillräcklig reparation. I så fall måste en fastställelsetalan tillåtas även om inte rekvisiten är uppfyllda för att prövningen ska ge en tillräcklig gottgörelse.

En sista fråga är om det är möjligt att driva en självständig fastställelsetalan utifrån andra stycket om det inte finns en separat fullgörelsetalan eller ett orent medgivande. Mot bakgrund av det anförda bedömer jag det som i teorin möjligt, men i praktiken osannolikt utifrån bestämmelsens ordalydelse och hur den tolkats tidigare i praxis. HD har även framhållit att inte ens lösningen med en separat fastställelsetalan vid sidan av en fullgörelsetalan är ”helt förenligt med hur den bestämmelsen har uppfattats”[224] Den enda öppningen skulle vara om det är mycket sannolikt att talan *ska* väckas i ett senare mål där det är av vikt att överträdelsen fastställs som en prejudiciell fråga först. Vid prövning av rättighetsöverträdelser skulle i detta fall i så fall sannolikt behöva vara förenat med en senare skadeståndstalan baserat på överträdelsen. Det är dock svårt att identifiera ett fall, där domstolen skulle finna det lämpligare ur ett processekonomiskt hänseende att tillåta en prejudiciell fastställelsetalan på förhand, än att hänvisa till att väcka en fullgörelsetalan och pröva överträdelsen inom ramen för det.

[222] 17 kap. 11 § RB.

[223] Se avsnitt 2.4.

[224] NJA 2025 s. 271 punkt 33.

6 Avslutande reflektioner

6.1 Ett osäkert men öppet rättsläge

Rätten till fastställelsetalan är således från början restriktiv och tolkningssvårigheterna vid åberopande av mänskliga rättigheter uppstår redan vid att motparten (oftast) är staten, vilket gör att det inte står klart om det ens kan föreligga ett rättsförhållande i RB 13:2:s mening i en sådan situation. Till skillnad från exempelvis konventions- och grundlagsskadeståndet, där det uttryckligen framgår att staten ska ersätta rättighetsöverträdelser med skadestånd, finns ingen liknande bestämmelse när det kommer till rätten att få en konventionsöverträdelse prövad i domstol. Vid åberopande av påstådda konventionsöverträdelser rör det sig inte om den klassiska situationen av att exempelvis fastställa att det föreligger ett avtal mellan två enskilda parter eller att en viss sak ska ingå i en bodelning, som fastställelsetalan traditionellt har använts för. Det är ur denna kontext som tillämpningsproblemen uppstår.

Den övergripande frågan blir således: kan en rättighetsöverträdelse som sådan göras till föremål för fastställelsetalan? Utredningen visar att det borde vara möjligt, men endast under vissa förutsättningar. De mer teoretiska frågorna blir när en påstådd rättighetsöverträdelse utgör ett prövningsbart rättsförhållande, om det går att dra några generella slutsatser kring vilka situationer RB 13:2 omfattar och vilket stycke i RB 13:2 som talan i dessa fall ska grunda sig på. Ur ett mer praktiskt perspektiv är frågan hur själva yrkandet ska utformas för att tillåtas till prövning, och vad konsekvenserna blir av de krav som ställs på yrkandets utformning. Ur ett samhälleligt perspektiv är frågan vilket intresse som ska väga tyngst, enskildas rätt att få ett erkännande i domstol eller motstående intressen som syftar till att begränsa en alltför vidsträckt talerätt?

Prövningen kompliceras ytterligare genom att förutsättningarna är beroende av flera intressen och regelverk. En mer formalistisk vinkel följer av RB, där lagens innebörd har utvecklats genom praxis och doktrin utifrån flera aspekter. Dessutom ska regelverket harmonisera med den svenska processrättens systematik och vad som på ett generellt plan i svensk rätt anses vara frågor som lämpar sig för domstolsprövning samt att talan ska vara lämplig utifrån eventuella konsekvenser av om talan tillåts. Utöver dessa krav tillkommer en dimension utifrån vad konventionsrätten anser att enskilda har för rättigheter och vilka rättigheter

som ska prövas på det nationella planet. Denna rättsutveckling sker ständigt och succesivt, medan fastställelsetalan i RB är en cirka 80 år gammal bestämmelse. Det är därför förklarligt att rättssystemet inte är helt harmoniserat och anpassat till alla möjliga anspråk som kan åberopas i domstol. Som Bellander och Munck af Rosenschöld uttrycker det i ljuset av *Flygbolagets medgivande*:

> ”Den medvetet flexibla utformningen av RB har här lämnat stort utrymme för utveckling i praxis, inte minst att kunna anpassa de processuella lösningarna till omständigheterna i enskilda fall och med hänsyn till den tillämpliga materiella rätten och dess genomslag.”[225]

De anför vidare att konventionsrätten innebär att civilprocessuella grundprinciper sätts i ständig förändring där effekterna av konventionens tillämplighet ställs framför utformningen av nationella processregler. Av denna anledning bör försiktighet iakttas när domstolar ger uttryck för att RB har fasta regler och uttalar tvärsäkra uppfattningar om rättsläget.[226] Mot bakgrund av detta något osäkra rättsläge, redogörs i det följande för var gränsen bör gå för vilka anspråk som ska kunna fastställas i domstol, vilka slutsatser som kan dras av HD:s praxis om vad som skulle kunna utgöra ett prövningsbart rättsförhållande, vilka luckor som finns i rättsläget och vad som skulle behöva besvaras för att fylla dessa luckor.

6.2 Gränsen för domstolens roll

Fastställelsetalans traditionella funktion har varit att klargöra rättsförhållanden med ekonomisk betydelse vilket naturligt gjort skadestånd till det huvudsakliga rättsmedlet. Utredningen har visat att denna ordning inte längre är hållbar i takt med att enskilda i allt högre grad söker ett erkännande snarare än ekonomisk kompensation. Å ena sidan finns kärandens intresse av rätten till prövning av sitt påstådda anspråk och i vissa fall även rätten till ett erkännande. Å andra sidan har svaranden – vilket i de flesta fall är staten – intresse av att rättssystemet inte ska tillåta domstolsprövning av vilka anspråk som helst. Rättsutvecklingen går tydligt åt ett håll där fler fastställelseyrkanden än tidigare kan prövas med stöd av konventionen. Frågan kan ställas om rätten till prövning kan bli alltför utvidgad om det inte längre ställs lika höga krav på personlig koppling.

Kravet på personlig koppling syftar inte endast till att begränsa ekonomiska konsekvenser för enskilda, utan förhindrar även att enskilda kan pröva lagars generella giltighet vilket i svensk rätt är en uppgift förbehållen lagstiftaren. Det kan identifieras en situation där enskilda använder fastställelsetalan för att påverka

[225] Bellander och Munck af Rosenschöld (2022) s. 956.
[226] Ibid. s. 956.

politiska beslut eller ändra lagstiftning, såsom i *Klimattalan* där klaganden ville fastställa statens otillräckliga åtgärder eller i det norska målet där klaganden ville fastställa att gränsen för tvångsvård på ett generellt plan var för låg. En sådan ordning skulle inte vara förenligt med svensk rätt. HD har varit tydlig i *Klimattalan* med att kraven på att vara personligt och direkt berörd av statens handlingar är höga kopplat till klimatförändringar enligt artikel 8 och att en talan av enskilda för att ta tillvara allmänhetens intressen (det vill säga en *actio popularis*) skulle innebära ett åsidosättande av en grundläggande princip.[227] Artikel 6 kan inte utan stöd i nationell rätt åberopas för att väcka talan vid domstol i syfte att tvinga staten att anta lagstiftning.[228]

Även utifrån artikel 13 är rätten inte oinskränkt. Som Hardenberger, Groussot och Bogojević uttrycker det är det är fullt rimligt och nödvändigt att rätten till rättsmedel inskränks genom processuella krav för att ”undvika en flodvåg av enskilda klimatanspråk”.[229] De menar att en mer fri tillgång till rättsmedel skulle äventyra effektiviteten i medlemsländernas rättssystem och därmed försämra dess processuella integritet och att den grundläggande tanken att tidigt avvisa anspråk som inte lämpar sig för domstolsprövning fyller en viktig processekonomisk funktion.[230] HD anför i *Klimattalan* att intresset av att upprätthålla maktdelningen motiverar begränsningar i rätten till domstolsprövning, under förutsättning att begränsningarna är proportionerliga och själva kärnan i rättigheten inte kränks.[231] HD öppnade trots allt ändå upp för att talan skulle kunna föras om det är nödvändigt enligt konventionen.

Justitierådet Mattson var skiljaktig i *Klimattalan* och anförde flera intressanta aspekter kring vilka befogenheter domstolarna har att döma utöver klagandens personliga situation. Han framhåller att de allmänna domstolarnas kärnområde är att avgöra rättsliga tvister mellan enskilda intressen eller mellan ett enskilt intresse och ett allmänt, men att samhällsutvecklingen har medfört en alltmer utvidgad roll för domstolarna, där mer normbildning har lämnats domstolarna.[232] Han betonar vidare att fastställeleyrkandet i fråga är problematiskt eftersom det inte går ut på rättsskipning utan snarare på att förpliktiga staten till handling, vilket även strider mot RF. En ytterligare aspekt är ett en fastställd rättighet i domstol skulle innebära begränsningar av vad riksdagen kan reglera framåt eftersom politiken inte heller ska inskränka domstolarnas roll.[233] Mattson lyfter

[227] Se NJA 2025 s. 88 punkt 19.
[228] Ibid. punkt 36.
[229] Hardenberger, Groussot och Bogojević (2025) s. 829.
[230] Ibid. s. 829.
[231] Se NJA 2025 s. 88 punkt 36.
[232] Se citat på s. 117 i NJA 2025 s. 88.
[233] Ibid. s. 88.

även att det visserligen finns en rätt till lagprövning enligt RF 11:14[234], men att denna prövning gäller ”ett specifikt tillämpningsfall, för en konkret uppkommen situation, med tillämpning av en överordnad norm och leder endast till att den annars användbara föreskriften sätts åt sidan i det aktuella fallet.”[235] I förevarande fall skulle fastställelsen få för generella effekter vilket skulle komma i konflikt med det konstitutionella förbudet mot abstrakt normprövning.[236]

Även om Mattson endast var skiljaktig kan vissa slutsatser dras utifrån resonemanget kopplat till den intresseavvägning som framhållits. Kravet på en konkret rättsföljd kan framstå som rent tekniskt, men fyller en viktig funktion för att begränsa yrkanden som utgör abstrakt normprövning. Blir rättsföljderna för generella, är det inte en tvist som rör ett rättsförhållande för den enskilde utan något mer generellt där käranden inte anses personligt berörd och därmed inte har talerätt. Om alla rättighetsöverträdelser oavsett omständigheter skulle kunna fastställas riskerar domstolarna att bli rättspolitiska instanser som skapar ny rätt. Ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är det dessutom otänkbart. Rätten till effektiva rättsmedel kan i detta avseende anses fylla funktionen av en säkerhetsventil, där enskilda om de faktiskt är personligt berörda måste ha tillgång till någon typ av process där en påstådd rättighetsöverträdelsekan kan prövas rättsligt. RB 13:2 kan, som utredningen visat, i vissa fall bli det processuella instrument som ger uttryck för denna rätt. Problemen blir att om RB 13:2 tolkas för konkret så riskeras rätten till domstolsprövning att inskränkas för mycket, medan en alltför generös tolkning riskerar att öppna upp för att ett stort antal anspråk med ekonomiska konsekvenser och oförutsebarhetsrisker för motparten.

6.3 Slutsatser

Av utredningen framgår att det finns situationer där påståenden om rättighetsöverträdelser kan prövas, men att denna rätt är restriktiv. Med säkerhet kan konstateras att en fastställelsetalan bör tillåtas om svaranden medger att betala ersättningsskyldighet men inte erkänner en överträdelse av kärandens rättigheter, vilket leder till att en prövning av den tvistiga sakfrågan riskerar att utebli. I dessa scenarion ses den påstådda kränkningen som ett prejudiciellt rättsförhållande enligt andra stycket för eventuell skadeståndsskyldighet och genom en fastställelsetalan fastställs överträdelsen i domslutet och får rättskraft, vilket innebär flera

[234] Domstolar måste åsidosätta lagar och förordningar som uppenbart strider mot grundlag eller överordnad författning.
[235] Se citat på s. 117 i NJA 2025 s. 88.
[236] Ibid. s. 88.

fördelar.[237] Det kan även antas att det finns en möjlighet att yrka fastställelsetalan för effekter av klimatförändringar, men tröskeln är hög för att enskilda ska anses uppnå tillräcklig personlig anknytning till rättigheten i fråga. Det kan dessutom konstateras att yrkanden som riskerar att leda till rättsföljder som inkräktar på lagstiftarens område är olämpliga att fastställa och ska därför avvisas.[238] Mycket mer än så är i nuläget inte klarlagt av HD och fler slutsatser kan därför inte dras med säkerhet. Några av de av utredningens uppkomna oklarheter kommer nu beröras.

Ett frågetecken är att skadestånd framstår som den enda accepterade rättsföljden eftersom det är den enda rättsföljd som gör domens konsekvenser möjliga att överblicka, samtidigt som det framkommit att en skälig gottgörelse kan innebära krav på en sakprövning snarare än ekonomisk ersättning. Både i *Regionens medgivande* och *Flygbolagets medgivande* är dock anledningen att det över huvud taget prövas att det finns ett ursprungligt käromål om skadadestånd, även om just skadeståndet inte längre behöver prövas i sak på grund av medgivandet. Detta innebär att det inte finns något prejudikat som besvarar hur rätten förhåller sig utan skadeståndsanknytning.

Om det är möjligt att föra en fullgörelsetalan prövas sakfrågan lämpligen inom ramen för fullgörelsetalan och fastställeleyrkandet ska då avvisas på grund av olämplighet. Samma gäller om en fastställelsetalan riskerar att leda till en efterföljande fullgörelseprocess som kan föranleda ökade kostnader för parterna och ytterligare belastningar på domstolarna. Talan måste därför vara utformad på ett sätt som innebär att domen får de vinster som en uppdelning av talan syftar till att åstadkomma.[239] Problemet blir att denna ordning förutsätter att det alltid finns ett intresse eller en möjlighet att föra en fullgörelsetalan. I de fall skadestånd är aktuellt är denna tolkning processekonomiskt motiverat, men renodlade rättighetsanspråk utan skadeståndsintresse riskerar att falla utanför båda taleformerna. Denna begränsning bör ställas mot rätten till effektiva rättsmedel. Om domstolen avvisar en fastställelsetalan på grund av att sakfrågan kan prövas inom ramen för en separat fullgörelsetalan, men fullgörelsetalan inte prövas för att det inte är aktuellt eller möjligt, [240] leder avvisningen till att sakfrågan inte prövas alls. I det fall den enskilde i praktiken, även om det vore möjligt i teorin, inte har något annat möjligt alternativ att få sin rättighet prövad, kan det leda till en överträdelse av artikel 6 eller 13. Detta kan hanteras genom att domstolen med stöd av RB 13:2 tolkar bestämmelsen konventionskonformt och tillåter en prövning trots att

[237] Här hänvisas till tidigare redogörelse kring Regionens medgivande och Flygbolagets medgivande.

[238] Här hänvisas till tidigare redogörelse kring Klimattalan.

[239] Se avsnitt 3.3 och Nordh (2019) s. 36–37.

[240] Se avsnitt 4.1 samt Regionens medgivande och Flygbolagets medgivande.

talan inte passar in i den traditionella fastställelsetalan. Denna tolkning påminner om den som HD gjorde i *Regionens medgivande*.

Om man bortser från situationer där ett orent medgivande föreligger och sakprövningen riskerar att helt att utebli, uppstår frågan om det över huvud taget finns en rätt till ett självständigt erkännande skild från rätten till ekonomisk ersättning. Om en sådan rätt finns, skulle den sannolikt tillgodoses genom en tillämpning av första eller tredje stycket. I *Regionens medgivande* och *Flygbolagets medgivande* har det framgått att ett sådant intresse i praktiken finns, men frågan är om det är ett krav enligt gällande rätt. I de fall där sakprövningen framgår av en fullgörelsetalan torde det inte finnas något ”formkrav” enligt konventionen att prövningen ska tillgodoses särskilt genom fastställelsetalan, eftersom det är staterna som ska avgöra hur de ger uttryck för konventionens rättigheter i enlighet med subsidiaritetsprincipen. Artikel 13 ger som nämnt endast rätt till ett rättsmedel som ger en reell juridisk prövning av en myndighet, inte nödvändigtvis en prövning inför en domstol.[241] Frågan kvarstår om ett erkännande är en nödvändig del av en tillräcklig gottgörelse. Den skyldighet som uppställs enligt HD och konventionen är emellertid att den enskilde ska få tillgång till en sakprövning av den tvistiga frågan som ska kunna leda till ett vidgående av kränkningen och inte endast ekonomisk ersättning.[242] Detta borde kunna tillgodoses inom ramen för en fullgörelsetalan och kan därför inte anses ge stöd för en rätt till fastställelsetalan på grund av personlig preferens.

En ytterligare osäkerhet följer av den elastiska helhetsbedömning som görs av ovisshet- och förfångsrekvisiten samt lämplighetskravet. Som framgått av avgörandena från både HD och tingsrätten påverkas bedömningen av motpartens processuella strategi där ett orent medgivande, som dessutom kan tillkomma senare i processen, förändrar kärandens processuella förutsättningar att driva talan. Det uppstår därmed en risk för godtycklighet och oförutsebarhet vilket är ett rättssäkerhetsproblem. Det kan påminnas om att en lagtillämpning som strider mot konventionen kan, trots förbudet mot abstrakt normprövning, fortfarande innebära en överträdelse av artikel 6 om inskränkningen är oproportionerlig utifrån ändamålet. En rättstillämpning som är strukturellt inkonsekvent i vilka rättsförhållanden som kan prövas för att rättsförhållandebegreppet tolkas olika, att en prövning konsekvent hindras för att kraven i praktiken är ouppnåbara, eller att kraven i det enskilda fallet är till förmån för ena parten, kan innebära en överträdelse av artikel 6.[243] Om ett sådant mönster har uppstått i svensk rätt eller i de

[241] Se Danelius m.fl. (2023) s. 656.

[242] Se bland annat La torre Atance mot Spanien (33818/22) dom den 18 december 2025, punkt 46–51; NJA 2013 s. 842 p. 60 och NJA 2012 s. 1038 I p. 11.

[243] Se tidigare redogörelse om Europadomstolens krav i avsnitt 2.3.1.

enskilda fallen går inte med säkerhet att svara på utifrån det begränsade urval av praxis som utretts inom ramen för denna uppsats.

Svaret på vad som utgör ett prövningsbart rättsförhållande enligt första och andra stycket behöver således tolkas utifrån praxis och doktrinen. I enlighet med Lindells uppfattning om rättsförhållandebegreppet borde det vara möjligt att en påstådd rättighetsöverträdelse utgör ett rättsförhållande under förutsättning att talan kan knytas till en rättsföljd som kan kopplas till den åberopade grunden i fallet där konsekvenserna blir överblickbara. HD ansluter sig emellertid till Fitger och Bomans uppfattning av rättsförhållandet i *Regionens medgivande*, även om domstolen även konstaterar att ett påstående om en rättighetsöverträdelse *bör* kunna utformas så det är tillräckligt preciserat och i övrigt uppfyller kraven i RB 13:2.[244] Däremot besvaras aldrig frågan om kärandens yrkande anses utgöra ett rättsförhållande. Det kan anses att eftersom en tillämpning av andra stycket traditionellt sett förutsatt att det rör sig om ett rättsförhållande, och att det därför är underförstått att påståendet om överträdelsen utgör ett rättsförhållande. Det kan också anses att HD lämnade det öppet för tingsrätten att pröva eftersom HD:s prövning endast gällde om det fanns förutsättningar rent processuellt att pröva regionens överklagande. Denna fråga besvaras genom att andra stycket kan tillämpas när frågan om en rättighetsöverträdelseskett behöver prövas prejudiciellt, men endast om skadestånd genom fullgörelsetalan inte är tillräckligt utan att kränkningen behöver fastställas i domslutet, vilket sker genom fastställelsetalan. Hur själva yrkandet ska utformas kan ha överlåtits till tingsrätten att pröva efter återförvisningen.[245]

Mot bakgrund av de rekvisit som redogjorts för enligt första stycket uppstår frågan huruvida en självständig fastställelsetalan kan uppfylla dessa krav utan koppling till en fullgörelsetalan. Första stycket har såvitt kunnat utrönas inte framgångsfullt tillämpats för en självständig prövning av påstådda rättighetsöverträdelser, men i teorin borde det vara möjligt att driva en sådant om yrkandet anger en tillräcklig preciserad rättsföljd där det är möjligt att överblicka konsekvenserna av domen samt att övriga rekvisit i första stycket är uppfyllda.[246] En utmaning följer dock av att talan inte får utgöra en abstrakt normprövning eller inskränkta på lagstiftaren.[247] Det framstår som svårt att avgöra om ett påstående om en rättighetsöverträdelse är ett rättsförhållande eller ett rättsfaktum och om en rättsföljd inte tydligt anges är det möjligt att påståendet ses som en vilja att fastställa att en viss handling har skett snarare än ett rättsförhållande. Denna

[244] NJA 2025 s. 271 p. 24.

[245] Denna fråga blev dock inte aktuell i och med parternas ändrande yrkanden.

[246] Se HD:s redogörelse i NJA 2025 s. 271 punkt 25-27.

[247] Se NJA 2025 s. 88.

koppling är avgörande för talans tillåtlighet enligt första stycket. HD har trots allt i en generell kontext uttalat att ”Utifrån lagtextens utformning framstår det inte som att det skulle finnas något hinder mot att föra en fastställelsetalan om en påstådd överträdelse av konventionen, förutsatt att rekvisiten enligt 13 kap. 2 § kan anses uppfyllda i det enskilda fallet.”[248] En prövning utifrån första stycket utan koppling till en fullgörelsetalan är alltså inte uteslutet så länge rekvisiten är uppfyllda, men där domstolen dock sannolikt kommer hänvisa till att väcka en fullgörelsetalan så länge den är tillgänglig.

I det fall en prövning inte är tillåten enligt vare sig första eller andra stycket, återstår fortfarande en möjlighet till prövning enligt tredje stycket. Det något märkliga blir att talan inte riktigt passar in i RB:s systematik, men att domstolen ”forcerar in” talan i RB 13:2 för att den behöver prövas enligt konventionen. HD har lämnat det öppet för att konventionen skulle vara sådan annan lag som åsyftas i tredje stycket när det krävs enligt artikel 6. Detta har aktualiserat flera frågor i uppsatsen, såsom hur närliggande fall ska behandlas vid åberopande av andra rättigheter, om tredje stycket kan tillämpas även om det inte krävs enligt artikel 6 och om konventionen som regel kan tillämpas som sådan annan lag.

Det har vidare funnits antydningar om att tredje stycket kan tillämpas oberoende av om det föreligger ett rättsförhållande eller inte.[249] Det är möjligt att tredje stycket skulle kunna tillämpas för att fastställelsetalan ska syfta till reparation när det krävs enligt konventionen för att ge tillräcklig gottgörelse. Även om man står fast vid uppfattningen att yrkandet ändå behöver gälla ett rättsförhållande, kan det anses att sakprövningen i en fastställelsetalan har en reparativ funktion där reparationen blir en rättsföljd.[250] Genom denna tolkning möjliggörs prövning även genom första stycket där reparationen blir gottgörelsen som krävs enligt artikel 13. Denna tolkning skulle inte överensstämma med den traditionella tolkningen (äldre praxis och doktrinen), men det skulle harmonisera med lagen rent tekniskt. I praktiken kan frågan ställas om lösningen går runt lagstiftaren.

Emellertid hade det varit önskvärt med klargörande från HD huruvida en rättighetsöverträdelse i sig kan utgöra ett rättsförhållande, eller om det även för denna typ av yrkande finns ett krav på preciserad rättsföljd som visserligen inte är uppfyllt, men som bortses från om det krävs enligt konventionen. HD har som bekant inte besvarat detta och kanske vore det vore lämpligare att

[248] NJA 2025 s. 88 punkt 23.

[249] Se till exempel avsnitt 4.1 och Fitger m.fl som påstår att förutsättningarna enligt första och andra stycket inte behöver vara uppfyllda eftersom tillåtligheten framgår av annan lag, samtidigt som hela fastställelsetalans funktion är att fastställa rättsförhållanden vilket diskuterats i doktrinen. Se exempelvis Hardenberger, Groussot och Bogojević i avsnitt 4.2.

[250] Jmf. Hellerslia i HR-2024-826-A punkt 73-78.

lagstiftaren hanterar frågan.[251] En ändring i RB kan dock anses olämpligt eftersom RB 13:2 behöver vara generell för att passa många situationer och olika typer av yrkanden. RB kan inte heller anses ha samma behov av legalitet och förutsebarhet som exempelvis på straffrättens område. Det har däremot framkommit att lagstiftaren redan övervägt att åtgärda oklarheten genom en uttrycklig bestämmelse om att fastställelsetalan får föras på diskrimineringsrättens område. Liknande bestämmelser i speciallagstiftning skulle kunna vara en lämplig lösning utifrån RB:s systematik, samtidigt som det alltid medför risker med detaljregleringar där vissa anspråk ändå riskerar att falla utanför. Det kan också komma implementeringslagar från EU-direktiv som skapar ny speciallagstiftning och medför samma effekt. En risk med att lämna frågan oreglerad är att rättspraxis blir inkonsekvent, där rätten växer fram genom HD:s tolkning av konventionen eller genom en direkt tillämpning av Europadomstolen praxis. Ingen av dessa lösningar är optimal eftersom vare sig konventionen eller dess praxis är utformade att tillämpas på en sådan konkret situation.

Avslutningsvis kan konstateras att en otillfredsställande prövning uppstår för den som söker ett erkännande snarare än ersättning, men att rättsutvecklingen visar att en sådan ordning inte längre är helt främmande. Uppsatsens syfte att utreda i vilken utsträckning fastställelsetalan kan användas för att konstatera påstådda rättighetsöverträdelser har i hög grad visat sig bero på omständigheterna i det enskilda fallet, snarare än på klara och förutsebara regler. Rättsläget är således öppet men inte tillfredställande. Hur rätten kommer utvecklas är svårt att förutse eftersom den är beroende av konventionsrättens utveckling, men med tanke på de mål som uppsatsen berört är det sannolikt en tidsfråga innan förutsättningarna för fastställelsetalan för påstådda rättighetsöverträdelser klargörs i svensk rätt. Förhoppningsvis utgör denna uppsats ett bidrag till diskussionens fortsatta utveckling.

[251] Se tillägget i NJA 2021 s. 1093 som anför att EU-domstolens dom medför att överväganden måste göras om hur svensk processrätt ska anpassas till de angivna kraven på rätt till prövning och fastställande av att diskriminering skett vilka lämpligen görs av lagstiftaren och inte av domstolarna i enskilda mål.

7 Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden
SOU 1993:40 Del B Fri- och rättighetsfrågor – Inkorporering av Europakonventionen.
SOU 2010:87 Skadestånd och Europakonventionen.

SOU 2020:44 Grundlagsskadestånd – ett rättighetsskydd för enskilda.

SOU 2024:40 Genomförande av lönetransparensdirektivet.

Propositioner
Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor.
Prop. 2017/18:7 Skadestånd och Europakonventionen.

Prop. 2021/22:229 Grundlagsskadestånd – ett rättighetsskydd för enskilda.

Rättsfall

Sverige

Högsta domstolen
NJA 1973 s. 412.

NJA 1987 s. 787.

NJA 2005 s. 462 Finanschefen på ICS.

NJA 2005 s. 517.

NJA 2005 s. 764 Unibet I.

NJA 2007 s. 108.

NJA 2007 s. 296.

NJA 2007 s. 584 Läkarundersökningen.

NJA 2007 s. 718 Unibet II.

NJA 2012 s. 211 I Den långsamma tingsrätten.

NJA 2012 s. 1038 I och II De kompensatoriska rättsmedlen.

NJA 2013 s. 209 Miljöprocesserna i USA.

NJA 2013 s. 813 Ombudets obetalda arvode.

NJA 2013 s. 842 Kezban.

NJA 2014 s. 323 Medborgarskapet I.

NJA 2014 s. 332 Torne älv.

NJA 2018 s. 103 Medborgarskapet II.

NJA 2021 s. 1093 Flygbolagets medgivande.

NJA 2025 s. 88 Klimattalan.

NJA 2025 s. 271 Regionens medgivande.

Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare Regeringsrätten)
RÅ 2004:122.

HFD 2016 ref. 41.

HFD 2016 ref. 49.

HFD 2018 ref. 46.

HFD 2019 ref. 10.

HFD 2019 ref. 43.

Övriga svenska domstolar och myndighetsavgöranden
Stockholms tingsrätt, dom den 5 februari 2026 i mål 18775-25.

Stockholms tingsrätt, dom den 9 juni 2025 i mål 18034-24.

Kristianstad tingsrätt, dom den 22 maj 2026 i mål 132-23.

Justitiekanslern, beslut 2025 mars 2021, dnr 2020/6055.

Norge
HR-2024-826-AP

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)
Allan Jacobsson mot Sverige nr 1 (10842/84) dom den 25 oktober 1989; nr 2 (16970/90) dom den 19 februari 1998.

Albu m.fl. mot Rumänien (34796/09) dom den 10 maj 2012.

Benthem mot Nederländerna (8848/80) dom den 23 oktober 1985.

Beles mot Tjeckien (47273/99) dom den 12 november 2002.

Borovská och Forrai mot Slovakien (48554/10) dom den 25 november 2014.

Boulois mot Luxemburg [GC] (37575/04) dom den 3 april 2012.

Celebi m.fl. mot Turkiet (55657/09) dom den 18 september 2009.

Centro Europa 7 S.r.l. och Di Stefano mot Italien [GC] (38433/09) dom den 7 juni 2012.

Eriksson mot Sverige (60437/08) dom den 12 april 2012.

Eskilsson mot Sverige (14628/08) dom den 24 januari 2012.

Ferrazzini mot Italien [GC] (44759/98) dom den 12 juli 2001.

Gäfgen mot Tyskland [GC] (22978/05) dom den 1 juni 2010.

James m.fl. mot Förenade kungariket (8793/79) dom den 21 februari 1986.

KlimaSeniorinnen m.fl. mot Schweiz [GC] (53600/20) dom den 9 april 2024.

La Torre Atance mot Spanien (33818/22) dom den 18 december 2025.

Maaouia mot Frankrike [GC] (39652/98) dom den 5 oktober 2000.

Marinković mot Sverige (43570/10) dom den 10 december 2013.

Melgarejo Martinez de Avellanosa mot Spanien (11200/19) dom den 6 juni 2024.

Mráz m.fl. mot Slovakien (440119/11) dom den 25 november 2014.

Pereira Henriques m.fl. mot Luxemburg (60255/00) dom den 9 maj 2006.

Pierre-Bloch mot Frankrike (24194/94) dom den 21 oktober 1997.

Popova och Popov mot Bulgarien (11260/10) dom den 11 april 2019.

Ravnsborg mot Sverige (10730/84) dom den 23 mars 1994.

Roche mot Förenade kungariket (32555/96) dom den 19 oktober 2005.

Rolf Gustafsson mot Sverige (23196/94) dom den 1 juli 1997.

Ruminski mot Sverige (10404/10) dom den 21 maj 2013.

Scordino mot Italien (no. 1) [GC] (36813/97) dom den 29 mars 2006.

Silver m.fl. mot Förenade kungariket (5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75) dom den 25 mars 1983.

Sporrong och Lönnroth mot Sverige (7151/75; 7152/75) dom den 23 september 1982.

Stagno mot Belgien (1062/07) dom den 7 juli 2009.

Tinnelly and Sons Ltd m.fl. och McElduff m.fl. mot Förenade kungariket (20390/92; 21322/93) dom den 10 juli 1998.

Tre Traktörer Aktiebolag mot Sverige (10873/84) dom den 7 juli 1989.

Truhli mot Kroatien (45424/99) dom den 28 juni 2001.

Zander mot Sverige (14282/88) dom den 25 november 1993.

Europeiska unionens domstol (EU-domstolen)

C-30/19 *Diskrimineringsombudsmannen mot Braathens Regional Aviation AB*, EU:C:2021:269.

C-432/05 *Unibet mot Justitiekanslern*, EU:C:2007:163.

Övrigt

Europeiska unionens byrå för grundläggande rättigheter och Europarådet, 'Handbok om europeisk rätt rörande tillgång till rättslig prövning', 2016. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_acess_justice_SWE (besökt 14 maj 202 6).

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, 'Article 6 Civil - Right to a fair trial', 2025 https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-6-civil (besökt 18 mars 2026).

European Court of Human Rights, 'Article 13 - Right to an effective remedy', 2026 https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_13_eng (besökt 18 mars 2026).

SVT Nyheter, 'Stämmer staten för klimatpolitiken: ''Då blir man dragen inför domstol''', 2026 https://www.svt.se/nyheter/inrikes/stammer-staten-for-klimatpolitiken-da-blir-man-dragen-infor-domstol (besökt 8 mars 2026).

Regeringskansliet, 'Regeringen vill omförhandla lönetransparensdirektivet', 2026 https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2026/03/regeringen-vill-omforhandla-lonetransparensdirektivet/ (besökt 6 mars 2026).

LITTERATUR

Bellander, Henrik och Munck af Rosenschöld, Johanna (2022), ' Flygpassageraren och rättegångsbalken - Omkullkastade grundprinciper eller business as usual?' *SvJT* 2022 s. 941.

Bengtsson, Bertil (2021), *Rättighetsansvar – En översikt*. Norstedts juridik (JUNO version 1).

Bengtsson, Bertil (2018), 'Skadestånd vid överträdelse av Europakonventionen – den nya lagstiftningen.' SvJT 2018 s. 93.

Danelius, Hans, Danelius, Johan, Bull, Thomas och Cameron, Iain (2023). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Uppl. 6. Norstedts Juridik.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars och Pauli, Mikael (2016). *Rättegång. Första häftet*. Norstedts Juridik (JUNO version 9).

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael (2015). *Rättegång. Andra häftet*. Norstedts Juridik (JUNO version 9).

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars (2016). *Rättegång. Fjärde häftet*. Norstedts Juridik (JUNO version 7).

Ekelöf, Per Olof, Bellander, Henrik, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael (2024). *Rättegång. Femte häftet*. Norstedts Juridik (JUNO version 9).

Hardenberger, Alexander, Groussot, Xavier och Bogojević, Sanja (2025), 'Auroramålet och vikten av att ta processuella rättigheter på allvar.' SvJT 2025 s. 817.

Hellner, Agnes (2026), 'Fastställelsetalans tillåtlighet i Sverige och Norge: särskilt om krav på talans konkretion.' *Juridisk Tidskrift* 2025-26 Nr 2 s. 353.

Hjertstedt, Mattias (2019). 'Beskrivningar av rättsdogmatisk metod: om innehållet i metodavsnitt vid användning av ett rättsdogmatiskt tillväga gångssätt', i: Mannelqvist, Ruth, Ingmanson, Staffan och Ulander Wänman, Carin (red.), *Festskrift till Örjan Edström*. Juridiska institut ionen, Umeå universitet s. 165–174.

Jarnesand, Marie (2026), 'Bland rättsförhållanden och metaforer.' *Juridisk Tidskrift* 2025-26 nr. 1 s. 63.

Kleineman, Jan, (2018) 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), Juridisk metodlära. 2 uppl., Studentlitteratur s. 21–46.

Lindell, Bengt (2021), Civilprocessen : rättegång samt skiljeförfarande och medling. Femte upplagan. Iustus förlag.

Lindgren, Tove (2012), 'Kan skadeståndsfordringar på grund av kränkningar av rättigheter i Europakonventionen preskriberas? - förlåt för att du fick bo i en josef fritzl-källare under hela 1900-talet.' *Juridisk publikation* 1/2012 s. 43.

Maunsbach, Lotta. 'EU-rättens företräde framför nationella civilprocessuella regler', JP Infonet, publicerad 7 juni 2021. https://www.jpinfonet.se/kunskap/nyheter4/eu-rattens-foretrade-framfornationella-civilprocessuella-regler/ (besökt 7 april 2026).

Maunsbach, Lotta. 'Analys av HD-beslut – ''Regionens medgivande''. Orent medgivande vid rättighetsöverträdelse: ett praktiskt exempel på när dispositionsprincipen får vika för rätten till ett effektivt rättsmedel', JP Infonet, publicerad 3 jun 2025 https://www.jpinfonet.se/kunskap/nyheter4/2025/juni/analys-om-rattsfallet-regionens-medgivande/ (besökt 9 maj 2026).

Nordh, Roberth (2019). *Processens ram i tvistemål*. Iustus Förlag. (JUNO version 4).

Regeringsformen (1974:152), Lexino 2025-07-01 (JUNO).

Regeringsformen (1974:152), Karnov 2026-02-25 (JUNO).

Fitger, Peter, Sörblom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmqvist, Ragnar och Renfors, Cecilia, *Rättegångsbalken* (2025-12-10, version 99, JUNO).

Schultz, Mårten (2025), 'Pengar är inte (alltid) allt – om skadestånd, rättigheter och orena medgivanden.' *SvJT* 2025 s. 585.

Skadeståndslag (1972:207), Karnov 2026-02-25 (JUNO).

Sunnqvist, Martin, 'Taleformer, taleändringar och rättskraft. En översikt.' Lunds universitet, februari 2022. https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/114226946/Taleformer_tale_ndringar_och_r_ttskraft_Februari_2022.pdf (besökt 17 maj 2026).

Södergren, Jan (2019), 'Skärpta krav på inhemsk tillämpning av Europakonventionen – förstärkt subsidiaritet.' *SvJT* 2019 s. 943.

Trolle Önnerfors, Elsa, Wenander, Henrik (2022). *Att skriva rätt. Goda råd för uppsats i juridik*. Uppl. 3:2. Norstedts juridik.

Åhman, Karin (2016), '2 kap. RF, Europakonventionen och EU:s stadga om grundläggande rät tigheter - en jämförelse'. *SvJT* 3016 s. 460.